IP

vakblad voor informatieprofessionals

+

Victorines 2026
Vier informatie-prijzen uitgereikt

Inclusiviteit in collectievorming
Over blinde vlekken en perspectieven

Van Offloader tot Critical Verifier
Negen gezichten van mens-AI-samenwerking

Autonoom digi-NL?
Bigtechgevaar door geschiedenisbril

IP is 30 jaar!

OMGAAN MET AI-ANGST
HOE HOUD JE FOCUS OP INFORMATIE TE MIDDEN VAN MAATSCHAPPELIJKE CONTROVERSES?

2026 | 08

2026|08

INHOUD

COLOFON

IP is met zijn hybride magazine (digitaal en papier), website, nieuwsbrief, events en socials het platform voor de informatieprofessional van vandaag en morgen.

ISSN: 1385-5328
IP is een uitgave (30ste jaargang) van Uitgeverij IP
Charlotte van Pallandtlaan 18,
2772 TR Voorburg
tel. 06-223 75 75 9
www.informatieprofessional.nl

redactieadres
IP, Charlotte van Pallandtlaan 18,
2772 TR Voorburg,
tel. 06-223 75 75 9,
e-mail redactie@informatie-professional.nl

hoofd- en eindredactie
Cindy Lammers

vormgeving
Eric van den Berg,
egfvdberg@upcmail.nl
Tom van Staveren,
graphicisland@upcmail.nl

redactionele bijdrage aan het blad en aan informatieprofessional.nl
Martijn Aslander, Marjo Bakker, Simon Been, Josien Boetje, Wouter Bronsgeest, Norma Fötsch, Maarten Hafkamp, Johan den Heijer, Jos van Helvoort, Leen Liefsoens, Bjorn Schrijen, Hans Sleurink, Barbara van der Vaart

abonnementen
Voor abonnementsprijzen en andere informatie zie Informatieprofessional.nl

advertentieverkoop
Voor informatie over adverteren: Lucìène Paap, e-mail l.paap@bureauvanvliet.com, tel. 023-571 47 45. Zie voor een overzicht van de mogelijkheden en de mediakaart ook informatieprofessional.nl

Het verlenen van toestemming tot publicatie in dit tijdschrift strekt zich tevens uit tot het in enigerlei vorm elektronisch beschikbaar stellen.

09
Victorines 2026

Al sinds 1978 kent het Victorine van Schaick Fonds jaarlijks prijzen toe aan publicaties, scripties en initiatieven op het gebied van het bibliotheek- en informatieterrein. In 2026 zijn er vier prijswinnaars, waaronder Steven Laporte (foto) die de Publicatieprijs krijgt voor zijn proefschrift *A philosophy of knowledge organization: Reimagining the library as a dynamic prior*. De oeuvreprijs is voor Mark Deckers.

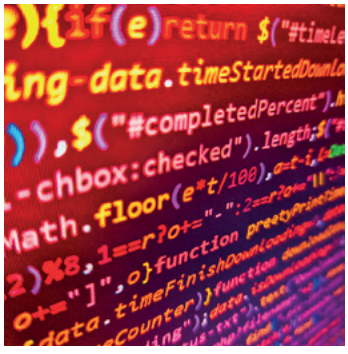
10
Human-AI Agency Labels

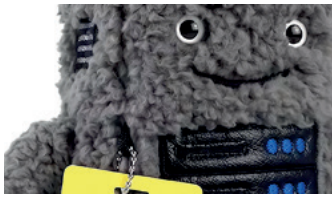
Vraag twee studenten hoe ze ChatGPT gebruiken en je krijgt twee verhalen die niet op elkaar lijken. Tussen twee uitersten kan een heel spectrum aan manieren zitten om de regie met een AI te delen. In het onderzoek dat Josien Boetje en collega's deden naar informatievaardigheden met generatieve AI kwamen ze negen herkenbare patronen tegen. Deze kregen de naam: Human-AI Agency Labels.

14
Bigtechgevaar in historisch perspectief

'We hebben het echt gewoon twintig jaar laten gaan', zei Kamerlid Barbara Kathmann (PRO) eerder dit jaar in een debat over de dominantie van big tech. Geen van de aanwezige collega's sprak haar tegen. De uitspraak tekent het slechte geheugen in de Haagse politiek, stelt Hans Sleurink. Hij dook in de geschiedenis en ontdekte hoe Nederland zijn voorhoederol in digitaal beleid verspeelde.

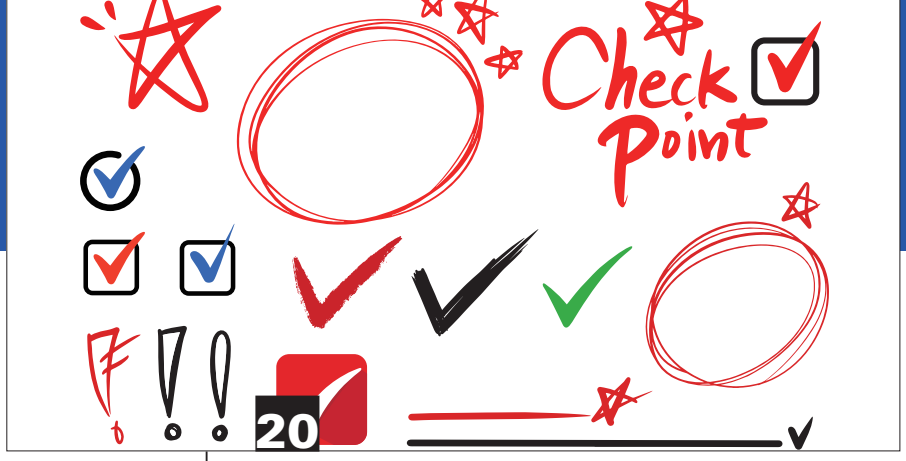

RUBRIEKEN

04
Data in beeld
Knuffel een datacenter

07
News Facts
Waag begint socialmedia-platform oso.social

18
Column Martijn Aslander
Stickers plakken is niet ontsluiten

20
AI in het informatiedomein deel #27

Er is zoveel commotie rond AI dat we bijna vergeten dat het geen natuurkracht is, maar een instrument dat we zelf toepassen en mede vormgeven. En bovendien dat het primair om één ding draait: informatie. En informatie is ons vak. Om die link helder te maken, analyseert dit artikel de heersende AI-nachtmerries en -dagdromen en de rol van informatie daarbij.

28
Informatieverzamelgedrag van frontlijnwerkers

In 2020 schreef de Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken een kritisch rapport over hoe de IND informatie over het land van herkomst inwint en gebruikt. Zo bleek onder meer dat IND-medewerkers de betrouwbaarheid van hun bronnen zelden expliciet toetsen. Reden om internationaal literatuuronderzoek te doen naar factoren die een rol spelen bij het verzamelen en gebruiken van informatie door 'street level bureaucrats'.

32
Inclusiviteit in collectievorming

Tijdens het symposium 'Naar een meer inclusieve economische en bedrijfsgeschiedenis' sprak hoogleraar Jan Hein Furnée over een vraag die in de praktijk complex blijkt. Want wat betekent inclusiviteit in historisch onderzoek en collectievorming? En wat vraagt dat van informatieprofessionals? Van een historiografische reflectie op het begrip inclusiviteit tot een analytisch kader om te gebruiken bij het vormgeven van toekomstig historisch onderzoek en collectievorming.

LOSKOMEN

REDACTIONEEL | Cindy Lammers

Ik ben geen politiek strateeg, geen digitaal genie of techfilosoof. Maar zelfs ik kan bedenken dat we ons veel te lang te afhankelijk hebben gemaakt van big tech. De gevaren daarvan kunnen we regelmatig lezen in de krant. Neem medewerkers van het Internationaal Strafhof (ICC) die vanwege sancties van Trump de toegang verloren tot hun zakelijke e-mailaccount bij Microsoft.

En deze maand nog: de wereld plat, want Outlook en Teams lagen eruit. Ik ben zelf al twintig jaar zzp'er, heb twee mailboxen buiten big tech om, naast de twee Microsoft-adressen via IP. Die laatste deden het niet, dus stapte ik even over. Maar bij anderen bespeurde ik toch lichte paniek. Want hoe moest informatie nu worden gedeeld, 'we doen eigenlijk alles via Teams'.

Hadden we het kunnen weten? O ja. Het is al vele, vele jaren bekend. Alleen lijkt politiek Den Haag aan chronisch geheugenverlies te lijden. Hans Sleurink dook in de historie van een digitaal soeverein Europa en Nederland en tekende dit op in een artikel verderop in deze IP. Zo waarschuwde Eurocommissaris Erkki Liikanen (Informatiemaatschappij) al in 1999 voor het gevaar van blijvende afhankelijkheid. En waren GroenLinks (2002) en PvdA (2007) bezig om Nederland 'open' te maken, en digitaal onafhankelijk. Waar ging het dan mis? In 2018, toen Microsoft-topman Satya Nadella op Schiphol landde en Mark Rutte hem opwachtte aan het eind van de rode loper. De premier die het wel 'gaaf' vond waar het techbedrijf mee bezig was. Gevolg: exit 'open'! Niet om de VVD nou alle schuld in de schoenen te schuiven, maar … ik bedoel maar. Het wordt echt tijd 'dat we loskomen'. <

38
KB Onderzoekskroniek
Internationaal verantwoorde AI in de culturele en creatieve sector

39
Gespot
Onderzoek: 'Toegang tot overheidsinformatie in de knel'

40
Lifehacking
Nut, Noodles & Nonsens

42
Van de KNVI
Bibliotheken spotten in Wenen en Bratislava

KNUFFEL EEN DATACENTER

Een schatje dat je meteen wilt knuffelen, dat is de eerste reactie bij het zien van deze grijze leukerd. Tot je het ook echt doet en je het liever niet had gedaan. Aanraking zorgt er namelijk voor dat uit de streepjesbuik van Bezzy – want zo heet het knuffelbeest – een oorverdovend gezoem komt. Dat van een datacenter; één uit Virginia om precies te zijn, want daar nam een buurtbewoner het geluid op. Bezzy is onderdeel van Adopt A Data Center, een satirisch project van de in New York gevestigde creatieve studio Basura en artiest/producer Big Data. <

> Meer over Adopt A Data Center lees je op pagina 6.

Vervolg van pagina 4-5.

SATIRISCHE CAMPAGNE MET HOOFDROL VOOR DATACENTER BEZZY

Met muziek de relatie tussen mens en machine verkennen, dat is het doel van de Amerikaanse artiest/producer Big Data ofwel Alan Wilkes. Om de release van zijn nieuwe album 4.0 luister bij te zetten, lanceerde hij samen met creatieve studio Basura de campagne Adopt a Data Center. Een satire over AI-datacenters en de gemeenschappen die ermee moeten samenleven.

Het New Yorkse Basura en oprichter Rajeev Basu hebben zes maanden onderzoek gedaan naar het onderwerp en gesproken met Amerikanen die in de buurt van AI-datacenters wonen. Deze gesprekken vormden de basis voor de campagne Adopt a Data Center: een reeks korte films, posters, stickers en de site AdoptADataCenter.org. Ze staat in het teken van het 'adopteren' van een datacenter, zoals dat van een asieldier. 'Met slechts 600 *acres* kun je een AI-datacenter de plek bieden die het verdient. Zou je vandaag niet je hart – en je elektriciteitsnet – willen openstellen?' En: 'Het enige wat datacenters vragen is een zorgvuldig herbestemd stuk grond, toegang tot jouw waterleiding, onbeperkte stroomvoorziening, discrete belastingregelingen en een buurt die klaar is om het irritante, laagfrequente gezoem van de vooruitgang te omarmen.' De website combineert satire met informatie uit onderzoek van denktanks, onderzoeksinstellingen en nieuwsberichten over de infrastructuur achter AI.

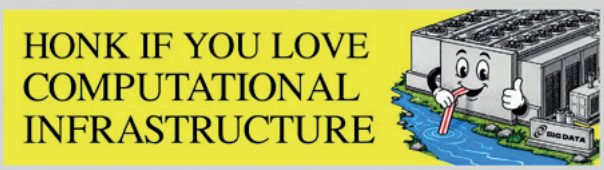
Emotioneel verpakte techvooruitgang

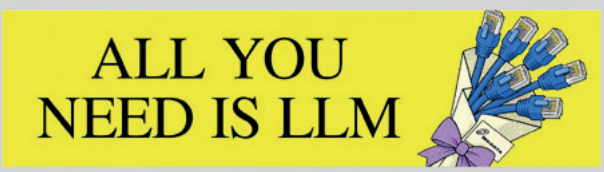
Adopt a Data Center kaart kwesties aan die gepaard gaan met de ontwikkeling van datacenters: 'Technologie beloofde ons een betere toekomst. In ruil daarvoor vroeg ze om alles: onze aandacht, ons gedrag, onze privacy, ons land, onze energie, ons water, onze stilte en meer', zegt het statement

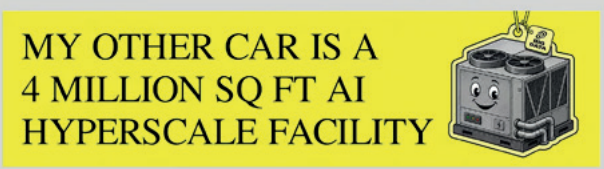

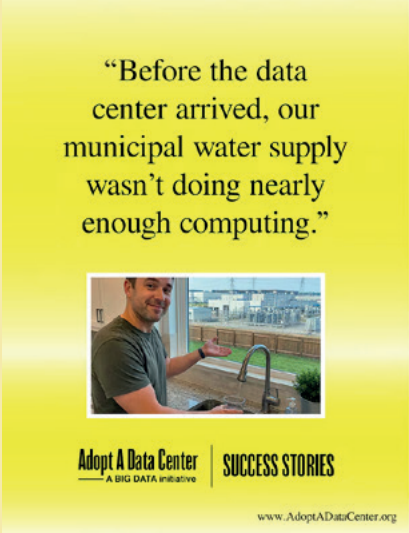

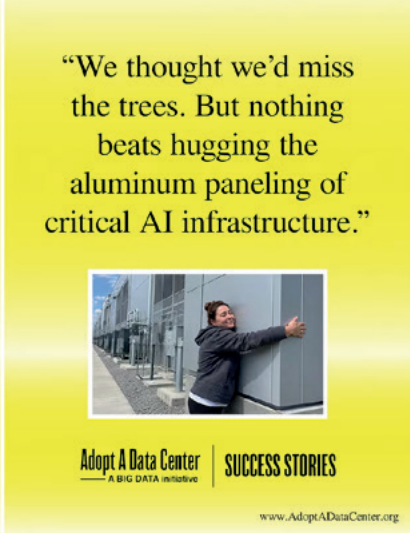

op de site. ‘Adopt A Data Center is een initiatief van Big Data dat onderzoekt hoe technologische vooruitgang emotioneel wordt verpakt en gepresenteerd. Het is niet tegen AI of technologie. Het stelt vragen bij de verhalen die ons worden voorgeschoteld in vergelijking met de realiteit die we ervaren, terwijl een van de grootste revoluties uit de menselijke geschiedenis zich voltrekt.’ En vervolgens een link naar Big Data 4.0 op Spotify.

Bezzy als middelpunt

In plaats van zich tegen AI zelf te keren wil de campagne de vraag opwerpen wie er te maken krijgt met de ‘minder aaibare gevolgen’ van de snelle opmars van AI, aldus Basu. En daarmee mensen aan het denken zetten, meer het gesprek erover op gang brengen (hoewel een licht verzet ook uit de campagne spreekt, al zeggen de makers het niet met zoveel woorden). Middelpunt van de campagne is Bezzy, een datacenter met ledematen en grijze krulvacht – volgens de bedenkers geïnspireerd op de knuffels die organisaties als het Wereld Natuur Fonds ‘verkopen’ in acties als ‘adopteer een dier’. ‘In diezelfde geest nodigt onze knuffel je uit om “je liefde te schenken” aan de cruciale infrastructuur van AI-datacenters’, aldus Basu – met een virtuele knipoog.

Oorverdovend gezoem

Van Bezzy zijn er in totaal twintig gemaakt. ‘De stijl is een mix van kinderspeelgoed uit de jaren tachtig en mascotte’, zegt Basu. ‘De ronde ogen, de verlegen glimlach en de lange, slungelige armen en benen zorgen voor een gevoel van kwetsbaarheid, iets wat bij zoiets als datacenters tot nu toe ontbrak. Tijdens het ontwerpen was een van mijn instructies om het knuffelbeest er “slechter” uit te laten zien. Niet te nieuw of gelikt, maar juist het gevoel van een vertrouwde vriend die er altijd al is geweest.’

Wél knuffelbaar, en: *doe maar,* want als je echt over Bezzy’s buikje zou wrijven, wacht je een oorverdovend gezoem van een datacenter. Daar is de satire weer.
Voor de liefhebber: het geluid is te horen op AdoptADataCenter.org. <

WAAG BEGINT SOCIALMEDIA-PLATFORM OSO.SOCIAL

Waag Futurelab lanceert oso.social. Dit alternatief voor platforms van big tech moet een einde maken aan het verhandelen van persoonlijke data en aan algoritmes die desinformatie pushen.

Bij oso.social staat het publieke belang centraal, hebben gebruikers controle over hun eigen data en bepalen zij zelf wat er op hun tijdslijn mag verschijnen. Het platform is intussen actief en mensen kunnen meebouwen; wie wil, kan een account aanmaken. Het is de bedoeling dat de bètaversie in januari 2027 wordt geïntroduceerd.

Waag werkt al enige jaren samen met nieuws- en culturele organisaties bij het ontwikkelen van alternatieven voor de sociale media van big tech. Daarnaast is Waag aangesloten bij de Europese beweging rond ‘open socials’; sociale media die gebouwd zijn op open protocollen. Door het open karakter houdt iedere gebruiker hier controle en eigenaarschap over eigen data en feeds. <

– ADVERTENTIE –

BEELD & GELUID
DAAN
Tenancy

Vraag naar de mogelijkheden van
DAAN Tenancy bij Beeld & Geluid.

Preserveer jouw audiovisuele collectie

duurzaam en veilig voor de toekomst.
En maak deze beschikbaar voor hergebruik.

beeldengeluid.nl/tenancy
archiefdiensten@beeldengeluid.nl

Reminder:
IP-BB-CAFÉ
OP 24 NOVEMBER

Informatieprofessional (IP) en Bibliotheekblad (BB) bestaan 30 jaar. Dat vieren we graag samen met jou op 24 november in Theater de Liefde in Haarlem.

Onderwerpen aan de stamtafel

Tijdens het IP-BB-café combineren we kennis, ontmoeting en borrel – met én zonder alcohol. Aan de stamtafel wisselen we ervaringen en ideeën uit over actuele thema's in ons vakgebied, waaronder:

> Vrije en betrouwbare informatie als fundament van de democratie
> Is het tijd om de standaard vakopleidingen terug te brengen?
> Boeken in de ban en informatiecensuur: hoe gaan we daarmee om?
> Waarom het informatie- en bibliotheekvak *juist nu* een prijs verdient
> Leiderschap in het informatie- en bibliotheekdomein
> Simons simpele AI-praktijkvoorbeelden die je meteen kunt toepassen
> Generatieve AI en het huidige onderwijs in informatievaardigheden
> Informatiekunde als verplicht vak in al het onderwijs: wenselijk of niet?
> Herrie aan de balie: omgaan met pittige bezoekers van bibliotheken, archieven en andere erfgoedinstellingen

De middag staat onder leiding van Frénk en Frencken: journalist Frénk van der Linden en theatermaker en entertainer Mylou Frencken.

Zoals het hoort in een café sluiten we af met een drankje, snack en goed gesprek.

Deelname en tickets

Regulier tarief: € 125 (incl. btw) per persoon
Abonneetarief: € 99 (incl. btw) per persoon voor abonnees van IP en Bibliotheekblad, met de kortingscode **IPBB30**
> Aanmelden en betalen kan eenvoudig via de evenementenpagina op informatieprofessional.nl.

Programma

14:00 uur: inloop
14:30 uur: start programma
16:15-16:30 uur: einde programma, aansluitend borrel
17:30 uur: einde

Locatie en bereikbaarheid

Theater de Liefde
Begijnhof 10
2011 HE Haarlem
Theater de Liefde is een voormalige kapel in hartje Haarlem, omgetoverd tot een intiem en authentiek theater. De organisatie heeft geen winstoogmerk en draait grotendeels op vrijwilligers.
> De locatie is goed bereikbaar met de auto en het openbaar vervoer; parkeergarages en Station Haarlem liggen op loopafstand.

IP en BB zijn uitgaven van Uitgeverij IP (UIP)

VIER WINNAARS BIJ VICTORINES 2026

Al sinds 1978 kent het Victorine van Schaick Fonds jaarlijks prijzen toe aan publicaties, scripties en initiatieven op het gebied van het bibliotheek- en informatieterrein. In 2026 zijn er vier prijswinnaars, waaronder Steven Laporte die de Publicatieprijs krijgt voor zijn proefschrift *A philosophy of knowledge organization: Reimagining the library as a dynamic prior*. De oeuvreprijs is voor Mark Deckers.

Publicatieprijs (Victorine van Schaick Penning, 2.500 euro): Steven Laporte

In zijn proefschrift laat Steven Laporte (specialist in scientific information, Vrije Universiteit Brussel) zien dat bibliotheken een fundamentele rol spelen in de vorming van kennis. Door de manier waarop ze informatie selecteren en aanbieden hebben zij grote invloed op welke kennis zichtbaar wordt en hoe mensen kennis kunnen verwerven, ordenen en begrijpen. Nu algoritmes en AI steeds belangrijker worden bij het selecteren en presenteren van informatie, krijgt deze benadering bijzondere betekenis. Omdat de herkomst en context van informatie uit beeld dreigen te verdwijnen, pleit Laporte voor een sterkere rol van bibliotheken in het bevorderen van kritisch begrip van informatiebronnen en de systemen die deze bronnen ontsluiten. De jury waardeert het proefschrift van Laporte vanwege zijn originaliteit, theoretische diepgang en betekenis voor de verdere ontwikkeling van het bibliotheek- en informatievak.

Initiatiefprijs (2.000 euro): Onderzoeksgroep CARE, reflectietool Kritikos

Generatieve AI verandert in hoog tempo hoe studenten informatie zoeken en gebruiken. Reflectietool Kritikos zorgt voor tegenwicht tegen de risico's van AI-gebruik door als een kritische vriend mee te lopen en vragen te stellen. Het doel is de gebruiker kritisch te laten denken over de manier waarop informatie wordt verkregen en over de verkregen informatie zelf. Zo schaaft de tool de informatievaardigheden van studenten op een interactieve manier bij. Kritikos is ontwikkeld door onderzoeksgroep CARE van Hogeschool Utrecht en Bibliotheken HU en UvA/HvA, in samenwerking met diverse expertises (ICT, onderwijs, ethiek, bibliotheekexperts). 'Dit innovatieve instrument levert een belangrijke bijdrage aan verantwoordelijk AI-gebruik en digitale geletterdheid, een van de kerntaken van bibliotheken', aldus de jury.

Scriptieprijs (1.500 euro): Cynthia de Vries

Cynthia de Vries sleept de Scriptieprijs binnen voor haar UvA-masterscriptie *Beyond Navigation: Designing and Evaluating AI-Mediated Interpretive Access to Open Government Disclosures for Diverse Citizen Audiences*. Hierin biedt ze een antwoord op de vraag hoe openbare overheidsinformatie echt toegankelijk kan worden voor een breed en divers publiek. De Wet open overheid (Woo) garandeert publieke toegang tot overheidsdocumenten voor alle burgers, en het eerder ontwikkelde platform WOOLens maakt die documenten vindbaar. Maar *openbaarmaking* van informatie betekent niet automatisch breed toegankelijkheid. Het onderzoek van De Vries richt zich specifiek op een doelgroep van niet-Nederlandstalige burgers (Engels- en Papiamentstaligen) die extra drempels ervaren bij het raadplegen van overheidsinformatie. Volgens de jury 'slaat De Vries met haar scriptie een brug tussen geavanceerde technologie en de eindgebruiker, en verbetert ze daarmee de informatiepositie van de burger in een democratische samenleving'.

Oeuvreprijs: Mark Deckers

Mark Deckers (bestuurssecretaris Rijnbrink) blogt sinds 2008 over de ontwikkelingen die van belang zijn voor bibliotheken. Hij volgt overheden, beleid en wetgeving en geeft analyses van de statistieken waar de bibliotheekinstellingen het veld jaarlijks mee overstromen. Hij schrijft duidelijk en toegankelijk, vaak lichtvoetig, en verklaart, opinieert en kijkt vooruit. Daarnaast heeft Deckers 'zich ontwikkeld tot de Dr. L. de Jong van het bibliotheekwerk', vindt de jury. 'Minder gewichtig en moraliserend dan deze beroemde voorganger heeft hij vier boeken over openbare bibliotheken in de Tweede Wereldoorlog gepubliceerd. Hij brengt hierin grotendeels onbekende geschiedenissen aan het licht en draagt mede bij aan onze kennis van het bibliotheekverleden. Een welverdiende oeuvreprijs in de hoop en verwachting dat hij zijn belangrijke werk nog vele jaren zal voortzetten.'

De Victorine van Schaick Prijzen zijn aan de winnaars overhandigd tijdens het KNVI-event 'Generatieve AI en de informatieprofessional' eerder deze maand in Rotterdam.

> In de volgende IP's kun je meer lezen over de winnaars en hun projecten en werk.

> Je vindt dit artikel inclusief linkjes in het archief op informatieprofessional.nl. <

Victorine van Schaick fonds

Human-AI Agency Labels

Negen gezichten van mens-AI-samenwerking

Vraag twee studenten hoe ze ChatGPT gebruiken en je krijgt twee verhalen die niet op elkaar lijken. De één plakt de opdracht in het venster en neemt over wat eruit rolt. De ander gebruikt AI pas op het eind, om de spelfouten eruit te halen, en heeft al het denkwerk zelf gedaan. Daartussenin zit een heel spectrum aan manieren om de regie met een AI te delen. In ons onderzoek naar informatievaardigheden met generatieve AI kwamen we negen herkenbare patronen tegen. We noemen ze de Human-AI Agency Labels. 'Ontmoet' ze alle negen.

Josien Boetje
Onderwijskundig onderzoeker en lerarenopleider aan de Hogeschool Utrecht. De Human-AI Agency Labels ontwikkelde zij met Gerard Baake, als onderdeel van haar onderzoek naar de Human-AI Agency Rubric

'Toen we het gedrag van onze deelnemers over al die fasen heen bekeken, tekenden zich terugkerende patronen af'

In het vorige nummer IP #7-2026 beschreef ik de Human-AI Agency Rubric: een instrument dat zichtbaar maakt hoe bewust iemand het denkwerk deelt met AI, per fase van het informatieproces, langs een continuüm van *vervangen* (AI neemt het over) via *aanvullen* (samen) naar *verrijken* (AI verdiept je eigen denken). Toen we het gedrag van onze deelnemers over al die fasen heen bekeken, tekenden zich terugkerende patronen af. Negen stuks. Ze geven de droge rubriek een gezicht en, belangrijker, ze geven docent en student een taal om over AI-gebruik te práten. Hieronder komen de negen patronen voorbij, geordend van 'AI aan het stuur' naar 'mens aan het stuur'.

AI aan het stuur

1. De Offloader

Besteedt het grootste deel van het denkwerk uit aan AI, van probleemformulering tot eindproduct. De output wordt overgenomen zonder kritische evaluatie of externe controle; sturen beperkt zich tot bijstellen als het resultaat tekortschiet. De drijfveer is efficientie: *'Waarom zou ik het zelf doen als de machine het snel kan?'* Offloaden is niet per se fout – het hangt ervan af hoe belangrijk de taak is en wat je met de vrijgekomen tijd doet.

2. De AI Truster

Vertrouwt op AI als primaire informatiebron zonder de kwaliteit kritisch te wegen. Het verschil met de Offloader zit in de creatiefase: hier toont de AI Truster wél eigen regie. De informatie wordt geaccepteerd zoals de AI die aanbiedt, maar het eindproduct krijgt een eigen structuur. De drijfveer is authenticiteit: *'Ik organiseer de informatie op mijn eigen manier.'*

'Iemand kan de zoekfase gedachteloos aan AI overlaten en in de verwerkingsfase juist elke zin kritisch wegen. Dezelfde persoon, dezelfde taak'

'De negen labels zijn geen persoonlijkheidstypes. Ze beschrijven gedrag *binnen* een taak, geen vaste eigenschap *van* een persoon'

Mens controleert

3. De Self-Checker

Toetst AI-output aan de eigen kennis en ervaring, niet aan externe bronnen. Suggesties die kloppen met het eigen begrip worden overgenomen, tegenstrijdigheden verworpen. Het eindproduct is grotendeels eigen werk, aangevuld met AI. De drijfveer is vertrouwen in de eigen expertise: *'Ik vertrouw mezelf meer dan AI.'* Het risico: wat je zelf niet weet, ontglipt de controle.

4. De Critical Verifier

Verifieert AI-output systematisch aan meerdere externe bronnen. Geloofwaardigheid, bias en ontbrekende perspectieven worden actief beoordeeld; AI-output is een vertrekpunt, geen gezaghebbende bron. De drijfveer is scepsis: *'Je wilt het altijd verifiëren: zijn er andere bronnen die met heel andere dingen komen?'* Dit is het gedrag dat we studenten het vaakst willen aanleren.

5. De Power User

Kiest, vergelijkt en configureert AI-tools bewust op basis van wat de taak vraagt. Zet AI niet alleen in voor inhoud, maar ook om de eigen zoekstrategie te ontwikkelen. Ook beoordeelt de Power User de output op toolspecifieke beperkingen zoals hallucinaties en trainingsbias. Eén deelnemer hield zelfs een parallelle 'meta-chat' open om prompts te slijpen voordat ze in de hoofdsessie gingen.

Mens aan het stuur

6. De AI Refiner

Laat AI een eerste versie maken en verbouwt die vervolgens ingrijpend: parafraseren, herstructureren, voorbeelden toevoegen, contextualiseren vanuit eigen expertise. AI levert het ruwe materiaal, de mens vormt het eindproduct. *'Ik pak wat ik goed vind en dan pas ik het nog verder aan.'*

7. De Co-Creator

Bouwt in een iteratieve dialoog samen met AI aan het eindproduct. Ideeën ontstaan in wisselwerking: de mens stelt richtingen voor, weegt AI-suggesties en integreert wat werkt. Beide partijen dragen doorlopend bij. *'Ik vind het fishbowl-format leuk, maar laten we het aanpassen – studenten wisselen na elke stelling van rol.'*

8. De Creative Director

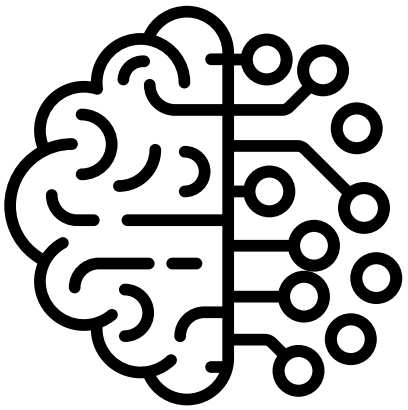
Ontwikkelt een eigen concept en houdt de conceptuele regie, terwijl AI onderdelen uitvoert binnen dat kader. De mens bepaalt structuur, argumentatie en richting. Eén deelnemer delegeerde bewust het maken van een beeld aan AI: een conceptueel heel specifiek plaatje (een telefoon-zombie-hybride) dat via een gewone zoekopdracht onvindbaar zou zijn.

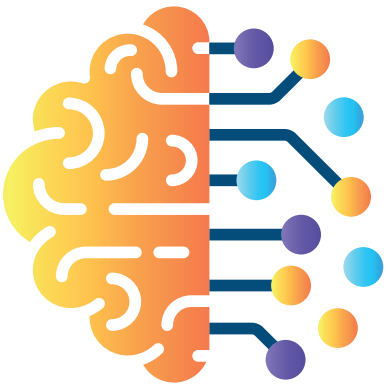

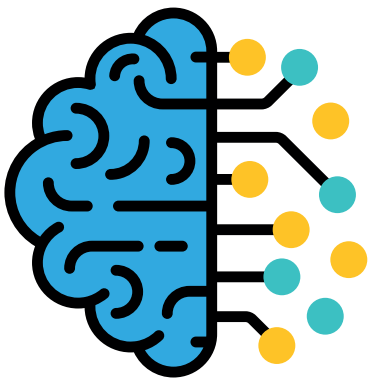
9. De AI-Assisted Editor

Doet al het inhoudelijke werk – onderzoek, analyse, creatie – zelfstandig. AI komt pas in de laatste fase in beeld, uitsluitend voor de oppervlakkige laag: grammatica, stijl, opmaak. *'Kun je dit controleren op taalfouten en suggesties doen om de tekst beter te laten lopen?'*

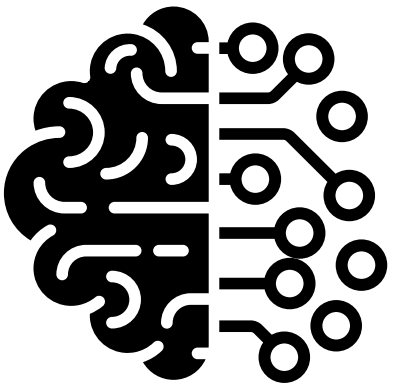
'Het is niet de bedoeling studenten in een hokje te stoppen ("jij bent nu eenmaal een uitbesteder"). Dat mist het punt volledig'

'Ervaren gebruikers ervaren bij élke AI-beslissing een afweging, studenten daarentegen kiezen vaak onbewust'

Geen types, maar patronen

De belangrijkste noot bij deze negen labels: het zijn geen persoonlijkheidstypes. Ze beschrijven gedrag *binnen* een taak, geen vaste eigenschap *van* een persoon. Dezelfde student kan in de ene fase een Offloader zijn en in de volgende een Critical Verifier. Hoe iemand handelt, hangt af van de taakvereisten, het leerdoel en de onderliggende waarden, zoals efficientie, authenticiteit of het gevoel dat het écht je eigen werk moet zijn.

Daarom is het niet de bedoeling studenten in een hokje te stoppen ('jij bent nu eenmaal een uitbesteder'). Dat mist het punt volledig. De bedoeling is precies het omgekeerde: studenten leren *bewust te schakelen* tussen deze patronen, afhankelijk van wat de situatie vraagt. Een Offloader zijn bij het opmaken van een oriënterend literatuurlijstje is prima. Een Offloader zijn bij de probleemarticulatie van een masterscriptie is een gemiste leerkans.

Niet óf AI werd gebruikt, maar hoe bewust

Ons onderzoek liet een scherp verschil zien tussen beginners en ervaren gebruikers. Ervaren gebruikers ervaren bij élke AI-beslissing een afweging: tussen efficiëntie, nauwkeurigheid en eigenaarschap. Studenten ervaren AI-gebruik daarentegen zelden als een keuze: ze doen het vaak onbewust. Daar zit de leerwinst, en daar zijn de labels een handig hulpmiddel voor. Ze geven een naam aan iets wat anders ongrijpbaar blijft en maken zo het gesprek mogelijk: *welk label was jij in deze fase en was dat een bewuste keuze?*

De negen labels zijn geen keurslijf en geen persoonlijkheidstest. Ze zijn een taal; een manier om het onzichtbare gesprek over AI-gebruik hoorbaar te maken, voorbij 'mag het of mag het niet'. Wie zichzelf herkent als beurtelings Offloader, Co-Creator en Critical Verifier, snapt meteen waar het om gaat: niet welk type je bent, maar of je bewust kiest welk gezicht je opzet en of dat past bij wat er op het spel staat.

> De Human-AI Agency Labels zijn vrij beschikbaar onder een CC-BY-licentie. Ze maken deel uit van de bredere Human-AI Agency Rubric, waarover in de vorige IP te lezen was.

- Human-AI Agency Rubric: 'Het gaat er niet om óf je AI inzet, maar hóé bewust je dat doet'

> Andere artikelen die dit jaar over in formatievaardigheden(onderwijs) in IP stonden, vind je ook in het archief op informatieprofessional.nl (meest recente artikel bovenaan):

- Het DIPS-model voor informatievaardigheden – van zoekmachine naar promptmachine
- Validatie ontwerpprincipes voor informatievaardigheden – informatiespecialisten als proefkonijn
- Zeven ontwerpprincipes – wegwijzers naar informatievaardigheden

'Offloader zijn bij het opmaken van een oriënterend literatuurlijstje is prima, maar bij de probleemarticulatie van een masterscriptie een gemiste leerkans'

Referenties

Boetje, J., & Baake, G. (2026). *Nine prototypical human-AI agency patterns* (Version 2). figshare. https://doi.org/10.6084/m9.figshare.31706884

Boetje, J., de Graaf, Z., van Ginkel, S. O., Smakman, M. H. J., Versendaal, J., & Barendsen, E. (2026). *The Human-AI Agency Rubric: A reflective instrument for human-AI collaboration in digital information problem solving*. SSRN. https://ssrn.com/abstract=6408618 <

Concrete aanknopingspunten voor informatiespecialisten

> Gebruik de labels als spiegel en gesprekstarter, niet als etiket. Laat studenten na een opdracht per fase benoemen welk patroon ze vertoonden.

> Zoom in op de overgangen: waar had een Offloader beter een Critical Verifier kunnen zijn, en waarom?

> Laat expertgedrag zien door de labels heen: demonstreer hardop hoe je van een AI-antwoord naar verificatie gaat (van Truster naar Verifier).

> Normaliseer het hele spectrum. Ook de AI-Assisted Editor en de Creative Director zijn legitieme, verstandige manieren van werken.

> Vervang de vraag 'mag AI?' door 'welk agency-niveau is passend bij deze taak?'.

> Bouw reflectie op de eigen labels in als vast onderdeel van authentieke opdrachten.

> Erken dat het gepaste label per taak, per fase en per belang verschilt – één regel voor de hele opleiding doet het gedrag geen recht.

Bigtechgevaar in historisch perspectief

Hoe Nederland zijn **voor** in digitaal beleid

‘We hebben het echt gewoon twintig jaar laten gaan’, zei Kamerlid Barbara Kathmann (PRO) eerder dit jaar in een debat over de dominantie van big tech. Geen van de aanwezige collega’s sprak haar tegen. De uitspraak tekent het slechte geheugen in de Haagse politiek, want zo’n twintig jaar geleden reageerden Kamerleden juist opgetogen op een digitaal actieplan van Frank Heemskerk, een partijgenoot van Kathmann.

Skyline Den Haag met het Binnenhof

De woorden big tech klinken tegenwoordig als een korte samenvatting van allerlei digitaal onheil. Veel daarvan is al jarenlang bekend. Relatief nieuw is het algemeen besef dat de macht van big tech democratieën ondermijnt. Hoe onrustbarend ver dat gevaar gaat, is te lezen in een groeiend tal publicaties zoals *De tech coup* van Marietje Schaake, *De vloek van Big Tech* van Reijer Paschier en *Koers zetten richting digitale autonomie* van het Rathenau Instituut. Hoe heeft het zover kunnen komen? Die vraag is nog niet volledig beantwoord. Er zijn nog ongemakkelijk veel witte plekken, en te leren lessen blijven buiten beeld. Wat ging er mis, wanneer, en wie waren de betrokkenen?

Hans Sleurink
Onderzoeksjournalist
en scenarioschrijver

‘De woorden big tech klinken tegenwoordig als een samenvatting van allerlei digitaal onheil; veel daarvan is al jaren bekend’

hoederol verspeelde

Flying Pins, beeld van kunstenaars Claes Oldenburg en Coosje van Bruggen in Eindhoven

In aanvang

Bij de doorbraak van het digitale tijdperk begin jaren negentig is er in Europa direct besef van het geopolitieke belang van digitale technologie. Cijfers uit die tijd liegen er ook niet om. Eind jaren tachtig bezitten Europa en de Verenigde Staten beide een aandeel van 35 procent in de mondiale ICT-markt, elk jaar daarna verschuift de balans ten gunste van de VS. Midden jaren negentig scoort[1] de VS 41 procent en Europa nog maar 28 procent. Europese politici reageren met stimuleringsprogramma's, maar die helpen nauwelijks. Begin 2000 besluiten[2] Europese regeringsleiders tot een grote stap. Binnen tien jaar moet de EU uitgroeien tot de sterkste kenniseconomie ter wereld. Belangrijk gegeven daarbij is de expansieve groei van Amerikaanse techbedrijven, Microsoft voorop. Hoe snel die groei verloopt blijkt in 1997 als in de VS een rechtszaak[3] tegen Microsoft wordt aangespannen wegens monopolistisch gedrag.

'In 1997 wordt in de VS een rechtszaak tegen Microsoft aangespannen wegens monopolistisch gedrag'

Liikanen waarschuwt

De marktmacht van Microsoft is ook merkbaar in Europa. De Finse Eurocommissaris Erkki Liikanen (Informatiemaatschappij) komt in 1999 met een alarmerende boodschap. Europese ICT-bedrijven kunnen door technische afhankelijkheid van gesloten Amerikaanse besturingssystemen hun producten niet goed ontwikkelen. Gevaar van blijvende afhankelijkheid dreigt. Als oplossing ziet Liikanen het stimuleren van opensourcesoftware voor een eigen Europese weg gericht op innovatie, een sterke economie en digitale onafhankelijkheid. Overheden moeten daarin een voorhoederol nemen. Liikanen verwerkt deze visie in het werkprogramma IST, Information Society Technologies 2000[4]. Zo wordt 'open' een hoeksteen van het digitale beleid van de Europese Unie.

'In 1999 waarschuwt Eurocommissaris Erkki Liikanen (Informatiemaatschappij) voor het gevaar van blijvende afhankelijkheid'

De motie-Vendrik

In Nederland komt het kabinet-Kok II maar langzaam tot uitvoering van het Europese 'open'-besluit. Eind 2002 dient Kamerlid Kees Vendrik (GroenLinks) daarom een motie in die de regering oproept 'te zorgen dat in 2006 alle door de publieke sector gebruikte software aan open standaarden voldoet' en verder ook 'om actief de verspreiding en ontwikkeling van opensourcesoftware te stimuleren'. De motie wordt kamerbreed aangenomen, maar in de jaren daarna schiet het met de uitvoering niet op. Weliswaar start het eerste kabinet-Balkenende in 2003 het stimuleringsbureau OSOSS (open standaarden en opensourcesoftware) om overheden te helpen bij de overstap naar 'open', maar willen die dat wel? In 2004 vraagt Kamerlid Van Dam of de Rijksoverheid concrete plannen heeft om op grote schaal opensourcesoftware te gaan gebruiken. Nee, die plannen zijn er niet, luidt het korte antwoord.
In het oogstjaar 2006 constateert Vendrik in een interview: 'De motie is niet

uitgevoerd, moet ik vrezen.' Intussen wordt de band van Nederlandse overheden met grote techbedrijven almaar inniger.

Vreugde door Heemskerk

In 2007 treedt een nieuw kabinet-Balkenende aan met als staatssecretaris Economische Zaken de PvdA'er Frank Heemskerk. Hij verbaast vrijwel iedereen door, samen met Binnenlandse Zaken, al snel bij de Tweede Kamer een digitaal beleidsplan in te dienen dat 'open' wil invoeren in de gehele semipublieke sector. Het draagt de naam Nederland Open in Verbinding en is waarschijnlijk het krachtigste beleidsplan uit de vaderlandse digitale geschiedenis. Er wordt een programmabureau NOiV ingericht dat de uitvoering met voorlichting en praktische ondersteuning zal begeleiden. Onder Kamerleden zijn hoge verwachtingen. Freelance journalist Arjen Kamphuis, aanwezig bij een Kamerdebat schrijft: 'Ik hoorde in één uur meer welwillendheid van een bewindspersoon dan ik de afgelopen vijf jaar heb mogen meemaken.'

Die welwillendheid is op YouTube te zien in een video van de staatssecretaris die in januari 2008 enthousiast volledige realisatie van het plan in 2011 verwacht. Ook internationaal ontvangt Nederland veel lof voor het initiatief. Engeland ziet het actieplan als een inspiratiebron. Zweden gaat nog een stap verder en gebruikt het als basis voor eigen 'open'-beleid. Nederland speelt in die periode internationaal een voorhoederol.

Kanteljaar

In eigen land verloopt ook nu de uitvoering weer stroef. Het programmabureau heeft een groot werkterrein met de rijksoverheid, provincies, gemeenten en het onderwijs. Is er wel voldoende mankracht om dat te behappen? Ook blijken ambtelijke topfunctionarissen, zoals Kees Vendrik eerder had geconstateerd, zeer verknocht aan wat ze aan digitale systemen gewend zijn en daar hoort vooral de naam Microsoft bij.

'Oplossing? Het stimuleren van opensourcesoftware voor een eigen Europese weg gericht op digitale onafhankelijkheid'

Begin 2010 valt het vierde kabinet-Balkenende waardoor Heemskerk het werk aan het actieplan niet kan afmaken. Verschillende politieke partijen spreken zich uit voor een sterker vervolg van NOiV, maar het eerste kabinet-Rutte dat in 2010 aantreedt besluit juist het tegenovergestelde. Het programmabureau wordt niet voortgezet.

Zo'n bureau is ook niet meer nodig, stelt de nieuwe EZ-minister Maxime Verhagen want het gebruik van 'open' zet als vanzelf door. 'Dit is een onomkeerbaar proces', schrijft de bewindsman in een voortgangsrapportage. Maar korte tijd later concludeert rechtsgeleerde Mathieu Paapst na onderzoek[5] dat van het actieplan NOiV nog maar weinig is gerealiseerd. Er is gebrek aan communicatie, veel overheden zijn nog onbekend met het actieplan. Hij signaleert ook 'padafhankelijkheid': hoe langer je wacht met overstappen naar 'open', hoe moeilijker het wordt. Van ontsnapping uit wat een digitale gevangenis aan het worden is, is dus nog geen sprake.

'Vanaf 2000 wordt "open" een hoeksteen van het digitale beleid van de Europese Unie'

De vergetelheid in

Na 2012 wordt het stil rond het actieplan Nederland Open in Verbinding. Even duikt het in 2014 nog op in het parlementair onderzoek van de Commissie Elias naar de miljarden kostenmislukte ICT-projecten van de overheid. Het eindrapport vermeldt dat er 'domweg' gegevens ontbreken om te beoordelen of het actieplan een succes was of niet. Een vreemde conclusie, want 2011 als jaar van realisatie was niet gehaald.

'Open' is uit. Dat blijkt in 2018 duidelijk als de grote man van Microsoft, Satya Nadella, uit de VS komt overvliegen voor een ontvangst bij minister-president Mark Rutte. De ontmoeting verloopt hartelijk, schrijft Jochem de Groot, oud-medewerker van Microsoft in zijn boek *Kolonisten van de Cloud*. Nadella vertelt Rutte hoe Microsoft aan de kant van Europese landen staat in de digitale concurrentiestrijd met China en India. Rutte van zijn kant zegt het 'cool' te vinden wat Microsoft allemaal aan het doen is. In datzelfde jaar, 2018, lanceert Economische Zaken een nieuw actieplan onder de naam Nederlandse Digitaliseringsstrategie. De woorden opensourcesoftware komen in het nieuwe plan niet meer voor.

Als nu eens

Waar het enthousiasme voor het actieplan NOIV op was gebaseerd laat zich het best begrijpen door enkele doelstellingen van het plan terug te halen:

> Verminderen van de afhankelijkheid van leveranciers door versnelde inzet van open standaarden en opensourcesoftware;
> Het bevorderen van de innovatie en de economie door het gebruik van opensourcesoftware krachtig te stimuleren.

Deze woorden uit 2007 klinken verrassend actueel nu de zorgen over de afhankelijkheid van big tech volop manifest zijn geworden. Had het actieplan succes kunnen hebben? De semipublieke sector – die sinds 2016 'sector overheid' wordt genoemd – was in 2007 goed voor circa een miljoen voltijds arbeidsplaatsen. Wat zou er gebeuren als 'open' een plaats krijgt in het werk van een miljoen mensen, of bescheidener, de helft of een kwart ervan, als werkers uit eigen ervaring de veiligheid en duurzaamheid van 'open' ontdekken? Welke groei en innovatie lagen voor Nederlandse ICT-bedrijven

in het verschiet bij zulke grote afzetmogelijkheden?

Dementia Politica

Het politieke geheugenverlies rond het 'open'-beleid manifesteert zich op verschillende manieren. Enkele voorbeelden: in november 2024 kondigt staatssecretaris Szabo van Binnenlandse Zaken de start aan van de Nederlandse Digitaliseringsstrategie. Maar die strategie is al in 2018 begonnen bij Economische Zaken, niks nieuws dus. EZ op zijn beurt weet zich in 2018 niets meer te herinneren van het eigen actieplan Nederland Open in Verbinding uit 2007.

Ook Kamerleden kampen met falend geheugen. Zie bijvoorbeeld *De democratie crasht* van oud-Kamerlid Kees Verhoeven (D66), een boek over zijn ervaringen als ICT-woordvoerder. Wat hij ziet gaat niet verder terug dan 2014. Bijzonder is ook wat in de Tweede Kamer gebeurt bij de Tijdelijke Commissie Digitale Toekomst. Deze commissie zegt te willen leren van het voorbije beleid, maar kijkt vervolgens alleen naar het tijdvak 2009-2019. Zo ontbreekt het actieplan Nederland Open in Verbinding in alle teksten van deze commissie. Als je het zo doet, dan is er inderdaad veel wat je niet ziet.

Rond het 'open'-beleid heerst geheugenverlies alom. De jaren negentig met het besef van het geopolitieke belang van digitalisering, de waarschuwing van Eurocommissaris Liikanen uit 1999, het daaropvolgende 'open'-beleid': het lijkt allemaal verzonken in vergetelheid. Maar ja, ook in Den Haag komt boontje om zijn loontje. Plots blijkt big tech een zo'n groot probleem dat ontkennen of wegduiken niet meer kan.

Een mogelijk lichtpunt

In 25 jaar beleid heeft de Haagse politiek zich – ondanks waarschuwingen en alternatieve plannen – door big tech laten gijzelen. Is bevrijding uit de gijzeling een realistische optie? Een lichtpunt lijkt de aankondiging in het coalitieakkoord van een nieuwe Digitale Dienst die de weg naar een 'open'-beleid moet effenen. Die dienst krijgt doorzettingsmacht, vermeldt het akkoord ferm. Dat klinkt goed, maar de werkelijkheid blijkt toch anders. Verantwoordelijk staatssecretaris Willemijn Aerdts (Digitale Economie en Soevereiniteit) moet de Tweede Kamer melden dat er voor de digitale dienst geen extra geld beschikbaar komt. Ambities moeten naar beneden worden bijgesteld. Bovendien krijgt de dienst geen doorzettingsmacht, slechts een coördinerende rol. In een Kamerbrief schrijft de staatssecretaris: 'De digitalisering van de maatschappij heeft ons afhankelijk gemaakt van een klein aantal technologiebedrijven.' Moeten we nu lachen, huilen of allebei tegelijk? Geen verantwoordelijkheid durven nemen voor wat al die jaren misging, maar een passieve rol als slachtoffer kiezen? Dat is, zacht gezegd, democratisch niet fraai, en te verwerven inzichten blijven zo buiten bereik.

Een realistischer lichtpunt is te vinden in de inzet van de Vaste Kamercommissie Digitale Zaken. De Kamerleden in deze commissie werken er hard aan, met onderzoek en consultaties, om meer kennis over digitaal beleid in huis te krijgen. 'We waren grotendeels onbewust onbekwaam', zegt het eerder geciteerde Kamerlid Barbara Kathmann. Het gaat er haar dus om bewust bekwaam te worden. Duidelijk is dan dat naast de strijd voor digitale autonomie een andere strijd nodig is: die tegen politiek geheugenverlies.

De voorhoederol die Nederland ooit had, belichaamt een informatierijk verleden waar tal van lessen in verscholen liggen. Lessen die te kostbaar zijn om te mogen vergeten.

Je vindt dit artikel inclusief linkjes in het archief op informatieprofessional.nl. <

'Open is uit, dat blijkt in 2018 als de grote man van Microsoft, Satya Nadella, komt overvliegen voor een ontvangst bij Rutte'

'Topambtenaren blijken zeer verknocht aan wat ze aan digitale systemen gewend zijn, vooral de naam Microsoft hoort daarbij'

Bronnen

1 Rapport *Enabling the Information Society*, Booz-Allen & Hamilton, 1997.
2 De bijeenkomst vond plaats in maart 2000 in Lissabon. Het besluit staat bekend als de Strategie van Lissabon.
3 Sun Microsystems daagde in 1997 Microsoft voor de rechter wegens oneerlijke concurrentie en monopolistisch gebruik van Java-technologie. In 2001 betaalde Microsoft 20 miljoen dollar als schikking.
4 IST was een jaarlijks subsidieprogramma onder het Europese Vijfde en Zesde Kaderprogramma. IST liep in de periode 1998-2006.
5 *Barrières & Doorwerking. Een onderzoek naar de invloed van het open source en open standaarden beleid op de Nederlandse aanbestedingspraktijk*, Rijksuniversiteit Groningen.

Stickers plakken is niet ontsluiten

Foto: Daniel Maissan

Al een halfjaar lang ben ik dagelijks bezig met het ophalen, verwerken, ontsluiten en informatiseren van veel historische archieven. Daarbij stuit ik steeds vaker op de grenzen van het klassieke denken in metadata. Met metadata bedoel ik een beperkt aantal beschrijvende velden waarmee we een document van buitenaf karakteriseren, en momenteel voelt dat nogal als stickers plakken.

Inmiddels zijn er veel rijkere en snellere manieren om informatie nauwkeurig te duiden, waardoor ik me begin af te vragen of metadata wel het juiste hulpmiddel zijn om te vinden. Voor veel mensen lijkt het een handig instrument om te zoeken. Maar ik wil vinden. En dat kan slimmer en sneller.

Twee miljoen kaarten uit oorlogsarchieven

Wat nodig is om te vinden werd me pas echt duidelijk toen ik bronnen uit de oorlogsarchieven met elkaar ging kruisen. Eén bron levert een bewering. Maar twee of meer werkelijk onafhankelijke bronnen die hetzelfde bevestigen maken die bewering aanzienlijk sterker.

Ik verzamelde twee miljoen kaarten uit oorlogsarchieven en kruiste die met het werk van Loe de Jong, boeken over de Tweede Wereldoorlog en het recent vrijgegeven MI5-archief over het Nederlandse verzet uit Londen. Daardoor kwamen vanzelf lacunes, botsingen en foutieve registraties aan het licht. Bijvoorbeeld: bij sommige personen melden bronnen een andere geboortedatum, terwijl we vrij zeker weten om wie het gaat. Iemand heeft immers maar één geboortedatum.

> ‘Ik stuit steeds vaker op de grenzen van het klassieke denken in metadata; momenteel voelt dat nogal als stickers plakken’

Het computerscript (géén AI) ziet die tegenstrijdigheid zelf en zoekt in Open Archieven naar de oorspronkelijke akte. Een akte uit de burgerlijke stand weegt daarbij doorgaans zwaarder dan een registratiekaart uit een concentratiekamp. Zo vond ik fouten die iemand lang geleden maakte en waarnaar ik nooit zou hebben gezocht. Voor zo’n 190.000 personen vond ik twee of meer bronnen. En omdat ik bij elke bewering de bronnen vastleg, kon ik zien hoe stevig dat bewijs werkelijk is.

Een bijkomend voordeel is dat zo kleine afwijkingen in oude archieven worden gevonden. Binnenkort laat ik mijn scripts die afwijkingen met bronverwijzing automatisch aan de archieven melden. Zij kunnen ze dan controleren en waar nodig verbeteren.

Metadata zijn de oudste truc

Callimachus, een geleerde in de beroemde bibliotheek van Alexandrië, legde volgens latere bronnen al bij elke vermelding in zijn catalogus een paar gegevens vast: titel, geboorteplaats, leraar, aantal regels en openingswoorden. Niemand kon een bibliotheek van die omvang doorlezen, dus beschreef je de rollen van buitenaf. Dat principe leeft voort in standaarden als MARC, Dublin Core en EAD, waarmee instellingen elkaars collecties kunnen doorzoeken. Metadata waren dus eeuwenlang een uitstekend gereedschap om te zoeken naar wat je wilt vinden. Maar anno 2026 hebben we mogelijkheden die Callimachus niet kon voorzien.

De sticker en de doos

Stel dat je het Nationaal Archief binnenloopt en vraagt om alles wat er

> Je vindt deze en eerdere columns van Martijn Aslander inclusief linkjes in het archief op informatieprofessional.nl.
> Reageren op de inhoud? Mail naar redactie@informatieprofessional.nl of deel je gedachten op LinkedIn.

Martijn Aslander
Technologiefilosoof, internationaal spreker, auteur

over de toeslagenaffaire in de stukken staat. Niet de titels van de stukken, maar wat er letterlijk in staat. De beschrijving van die stukken kun je doorzoeken. De inhoud doorgaans niet.
Zoeken veronderstelt dat je de vraag al kent. Metadata beschrijven een document van buitenaf, met een handvol velden, nadat een mens het heeft gelezen. Dat is een sticker op een doos. Deze vertelt waar de doos staat en wat er ongeveer in hoort te zitten, niet wat er werkelijk in zit. Komt dezelfde persoon in twee dossiers voor, dan weet de beschrijving daar niets van, tenzij iemand die koppeling met de hand legt. En een naam die wel in de tekst staat maar niet in de beschrijving, vind je met geen enkele zoekopdracht.
Bovendien verandert de betekenis van woorden in de loop der tijd. Een term die een archivaris nu zorgvuldig kiest, is over tien jaar misschien een term waarop niemand meer zoekt, terwijl de tekst in de doos niet is veranderd. En omdat elk veld handwerk kost, blijft het bij een paar velden. Digitaliseren, een scan maken en er een digitale sticker op plakken is de doos fotograferen. Informatiseren is de doos openmaken. In de archiefpraktijk geldt een collectie al snel als ontsloten zodra er een inventaris van bestaat.

‘In de archiefpraktijk geldt een collectie al snel als ontsloten zodra er een inventaris van bestaat’

Beginnen bij de inhoud

Wat gebeurt er als je bij de inhoud begint? De computer herkent eerst het soort document, bijvoorbeeld een doopakte, en haalt eruit wat er staat: personen, plaatsen, data en de relaties daartussen. Een entiteit is daarbij het ding en niet het woord, zodat de computer Hubertus uit een doopakte dertig jaar later in een trouwakte als kandidaat kan aanwijzen, ook als de spelling is veranderd.
In de correspondentieagenda’s van het Bureau Inlichtingen uit de Tweede Wereldoorlog stond een deel van de tekst in kolommen. Het programma waarmee ik die uitlas, plaatste de tekst maar in 67 procent van de gevallen in de juiste kolom. Toen leerde ik het programma de rode kolomlijnen op te sporen. Daarna werd het in mijn controle 100 procent. In de beschrijving van een archief staan dit soort kenmerken van de opbouw van een pagina meestal niet.

En de angst voor AI?

Ik kan 775 pagina’s met dossiers netjes verwerken en in de juiste kolommen in mijn database opslaan in 13 minuten. Dat gaat met gratis software en lokale scripts die ik met AI heb laten schrijven. Apple Vision leest de documenten op mijn eigen computer, zodat de stukken daarvoor niet naar een externe AI-dienst hoeven.
Ik begrijp de terughoudendheid in de erfgoedsector en vind die terecht. Een taalmodel dat op dezelfde vraag elke keer anders antwoordt, is lastig te controleren. Maar met AI kun je een script laten maken dat bestanden uitleest en de gegevens op de goede plek in een database zet. Op dat moment ben je niet met AI bezig, maar met IA, informatiearchitectuur.
Steekproeven maken fouten zichtbaar, die pas je in het script aan, en daarna werkt het bij dezelfde invoer altijd precies hetzelfde. Beelden bijsnijden, kolomlijnen opsporen en ‘Maastrichr’ corrigeren naar Maastricht zijn gewone code.
Wat Apple Vision uit een scan leest, is een kandidaat en geen waarheid. Die leg ik naast de bron of naast een mens, en entiteiten voeg ik nooit automatisch samen. Elke bewering draagt haar bron en haar zekerheid mee.

Maandagochtend

Wat betekent dit voor een informatieprofessional op maandagochtend? Houd metadata, maar zie deze niet langer als eindpunt. Kies een collectie die nu ‘ontsloten’ heet omdat er een beschrijving bij staat en vraag wat je er niet mee kunt vragen. Neem twintig dossiers uit die collectie, laat ze met een lokaal hulpmiddel lezen en kijk wat erin staat dat in geen enkele beschrijving voorkomt. Welke personen duiken in twee dossiers op zonder dat iemand het wist?
Wat moeilijk blijft, blijft jullie werk: bepalen wat je bewaart, wat betrouwbaar is en wie verantwoordelijk is voor een duiding. Dat kan geen script overnemen. Het handwerk eromheen wel.
Waarom noemen we een collectie eigenlijk ontsloten als we alleen de beschrijvingen kunnen doorzoeken en de kennis die erin zit nog niet kunnen ontdekken? Met de Pilot Informatieautonomie verken ik met een betrokken team voor overheidsgerelateerde organisaties hoe we deze ontwikkelingen goed kunnen toepassen en daarmee forse bedragen besparen en slagkracht ontwikkelen. <

TIPS VAN MARTIJN

> Boekentip:
Pilot Informatie Autonomie
van Susanne Mol (2026)

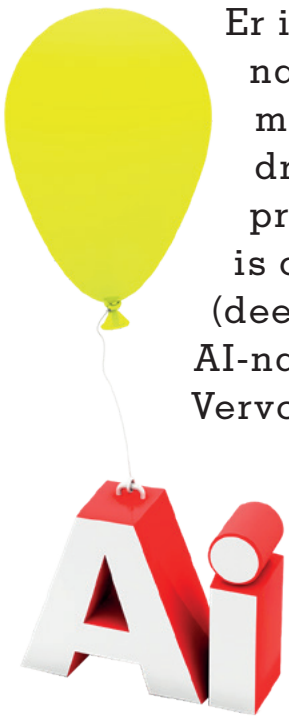
De praktische lessen en inzichten voor overheden en erfgoedorganisaties van het afgelopen halfjaar hebben we opgetekend in dit handige boekje dat binnenkort uitkomt. Voor mensen die door deze column zijn geïnspireerd en er zelf mee aan de slag willen.

> Apptip: *Spokenly*
(model Parakeet multilingual)

Dankzij mijn herseninfarct vorig jaar januari ontdekte ik bij toeval deze app. Hiermee kan ik lokaal, dus privacy first, op een hoge kwaliteit dicteren, zelfs luisteren, en hoef ik 90 procent minder te typen. Dat scheelt een hoop tijd.

Omgaan met AI-angst

Hoe houd je **focus** van maatschappelijke

Er is zoveel commotie rond AI dat we bijna vergeten dat het geen natuurkracht is, maar een instrument dat we zelf toepassen en mede vormgeven. En bovendien dat het primair om één ding draait: informatie. Informatie is grondstof, brandstof en eindproduct. Informatie, niet data of technologie. En informatie is ons vak. Om die link helder te maken, analyseert dit artikel (deel 27 in de serie AI in het informatiedomein) de heersende AI-nachtmerries en -dagdromen en de rol van informatie daarbij. Vervolgens tast het af wat dat betekent voor de informatieprofessie.

Simon Been
Trainer en klankbord voor AI in het informatiedomein en directeur van het Papieren Tijger Netwerk

Toen in 2023 ChatGPT bekend werd en deze artikelenreeks begon, voelde ik me een pionier in het Wilde Westen van AI. Zoveel te ontdekken, al die verborgen goudklompjes. Eindelijk raakte inhoud écht los van het document. Een fascinerende, nieuwe wereld! Inmiddels staat AI echter vooral bekend als dreiging.
In een minireeks van enkele artikelen zetten we onze tanden in de belangrijkste maatschappelijke controverses rond AI en onderzoeken we welke verrassend concrete lessen ze opleveren voor de informatieprofessie. Want die zijn er zat. Onder de vette, zwart-witte krantenkoppen schuilt doorgaans een wereld van nuance, van grijstinten en kleuren. En dan blijkt ineens weer hoe essentieel zaken als bronnen, herkomst, verificatie, metadata, rechten, logging, bewaren en vernietigen zijn. *Good old* informatiewerk. Niet als franje, maar als kernexpertise in en om AI.

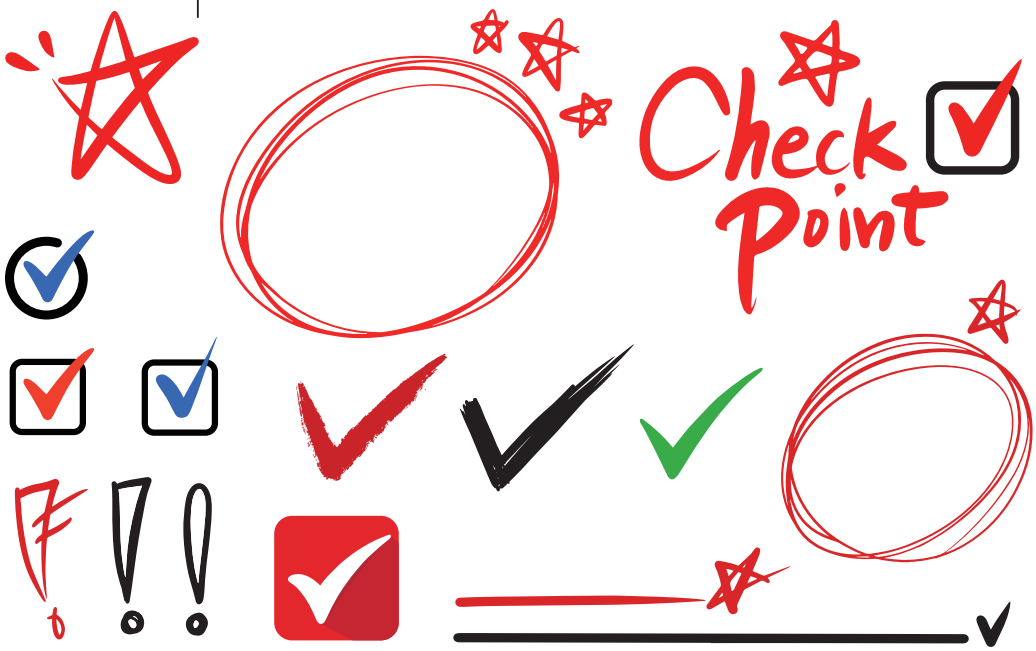

Afbeelding 1. Maatschappelijk sentiment rond AI

Mens, machine en magie

Voordat we de diepte ingaan, is het belangrijk om een paar stappen terug te zetten. Veel dat aan AI wordt toegeschreven klopt maar gedeeltelijk. Of zelfs niet. Een terugblik in de tijd geeft helderheid.
Angst rond AI heeft een diepe culturele en misschien ook genetische achtergrond. De mens is altijd al bang geweest voor het onbekende en heeft ook altijd al fantastische eigenschappen toegedicht aan wat onverklaarbaar leek. Bovendien doet de beroemde 'wet' van Arthur C. Clarke steeds vaker opgeld: 'Any sufficiently

op informatie te midden **controverses**?

advanced technology is indistinguishable from magic.' Denk maar aan Eliza, een simpel computerprogramma dat in 1966 vooral signaalwoorden terugkaatste: 'Je voelt je ongelukkig? Waarom voel je je ongelukkig?' Een eenvoudige truc dus, maar tot verbijstering van de maker van Eliza raakten mensen toch emotioneel betrokken.

Ingebakken overlevingsmechanisme

De les: we nemen verschijnselen waar en proberen daar onmiddellijk patronen, oorzaken, bedoelingen en handelende 'personen' achter te ontdekken. Dat we computers vermenselijken is maar één uiting daarvan. Waarom doen we dat? Over genen gesproken ... Het is een ingebakken overlevingsmechanisme. De mens is altijd op zijn hoede voor mogelijke gevaren en loopt daarop vooruit door razendsnel patronen en onderliggende oorzaken en intenties te ontdekken. Er kraakt een tak, is daar een roofdier? Welk? Want dan weet ik of ik moet rennen, vechten, bevriezen of lawaai moet maken. Voorspellen is overleven. Maar daardoor zien we ook patronen en bedoelingen waar ze niet zijn.

Die neiging tot vermenselijking is bij uitstek geschikt voor een van de krachtigste culturele uitingen: het verhaal. Het begint misschien bij de Griekse en Noorse mythologie, maar loopt door tot *Frankenstein* en *I, Robot* en via *2001* en *Terminator* tot videogames als Cyberpunk 2077. De culturele inbedding van AI (en robots!) loopt aldus ver vooruit op de werkelijke komst ervan. Science fiction doet niets anders. Omdat verhalen doorgaans spannend moeten zijn, is de machine vaak de *bad guy*. Helemaal als die slimmer is dan de mens en ontsnapt aan zijn makers. Precies de scenario's die zich nu lijken voor te doen.

ChatGPT & co deinen dus op al bestaande angstgolven, maar maken die angsten ook persoonlijker zichtbaar en invoelbaar en zijn daarmee niet meer weg te zetten als toekomstmuziek.

'De mens is altijd al bang geweest voor het onbekende en heeft fantastische eigenschappen toegedicht aan wat onverklaarbaar leek'

Persoonlijke noot

Ook ik maak alle emoties mee rond AI. Zelf startte ik vooral als *believer* en wilde ik het nut overbrengen. Zo van: 'Die sceptici hebben er gewoon nooit mee gewerkt. Laat ze dat vooral gaan doen.' Voor elke negatieve ervaring had ik wel een positieve. Dat veranderde gaandeweg sterk. Negatieve ervaringen zijn superbelangrijk. Ze dwingen je om het onderscheid te leren tussen enerzijds beperkingen van de AI en anderzijds je eigen omgang ermee (en hoe dat beter kan). Vervolgens kwamen de agents op, eerst voor research en dat omarmde ik. Daarna voor transacties. En voor bediening van je andere software en apparaten. Dat is nog een brug te ver voor me. Niet qua nut, maar qua betrouwbaarheid. Met een waakzame, open mind vragen stellen aan een hoogbegaafd kind is prima, maar een kleuter de sleutels geven tot je kluis en je auto is onverantwoord. Dus ook ik heb de nodige bedenkingen bij de ontwikkelingen van de laatste maanden. Maar er zit flink wat kaf onder het koren.

Orwells zweep

Maar er is meer. Ook zonder AI was de wereld al knap onrustig. Van Covid, beurscrashes, overstromingen en bosbranden tot oorlogen, migratie en polarisatie. De rampscenario's cumuleren de laatste 10-20 jaar steeds sneller. Het opmerkelijkste nog: het gevoel dat we als mensheid de grip aan het verliezen zijn, leeft inmiddels zeker een halve eeuw, met de Club van Rome als vlaggendrager. Stel je voor: al in 1972 waarschuwde deze internationale denktank voor de grenzen aan de groei, de keerzijdes van de ongebreidelde 'vooruitgang'. De netto-opbrengst is meer aandacht voor het milieu, maar uitputting van de aarde, uitstoot et cetera gaan jaar na jaar onverminderd door. Niemand wil de verworvenheden kwijt, ook al veroudert onze infrastructuur, laat staan dat er politieke wil is om de economie structureel te veranderen.

Daarmee zitten we meteen in de werelden van George Orwell en Aldous Huxley. Ook hun verhalen zitten in ons culturele DNA. *1984* beschrijft macht door surveillance en controle over informatie en waarheid, inclusief het herschrijven van het verleden. Mensen gehoorzamen omdat ze bang zijn. In *Brave New World* krijgen ze een variant op brood en spelen: technologie, consumptie en psychologische beïnvloeding zorgen dat mensen hun vrijheid nauwelijks meer missen. Zowel Orwells zweep als Huxleys speen zien we dagelijks om ons heen.

Cyberattack en desinformatie

En dan hebben we het nog niet eens over Oekraïne, Israël en Iran, over Rusland, Noord-Korea en China. Of direct voor en achter onze voordeur: cyberaanvallen, sabotage, beïnvloeding, desinformatie en andere pogingen om westerse samenlevingen te destabiliseren. Dit alles geeft maatschappelijk een breed gevoel van dreigend onheil en machteloosheid. Naast of bovenop al die rampscenario's is er óók nog AI, zelf een instrument voor surveillance, cyberattack en desinformatie.

Homo digitalis en de AI-stad

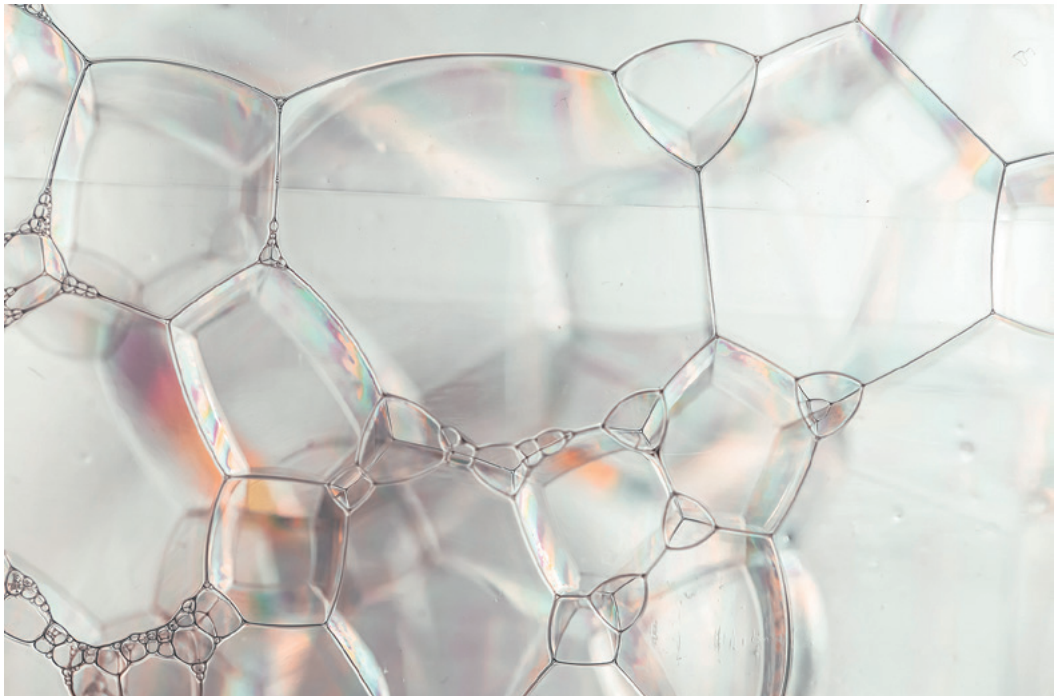
Bovendien valt AI in een gespreid bedje: we zijn allemaal verslaafd aan onze gadgets. Hoe kunnen we er ooit nog zónder voor zoeken, navigatie, communicatie, internet en al die digitale diensten, van bankieren tot daten? Om maar te zwijgen over sociale media. En dat allemaal pijnlijk bewust dat onze privacy handelswaar is en onze aandacht een speelbal van de aanbieders. Toch is dat wantrouwen kleiner dan de gevoelde afhankelijkheid ... Zolang er niks ernstigs gebeurt soezen we cynisch verder.

Op die dubbelzinnige voedingsbodem viel AI. En AI voegt een extra dimensie toe: het is permanent onvolwassen. Steeds als je denkt dat een bepaald aspect van AI onder controle raakt, blijkt er weer een nieuw aspect in de kinderschoenen te staan. Een betere vergelijking is misschien met een stad die steeds verder uitdijt: het centrum is klaar maar telkens komen er nieuwe wijken bij die in de steigers staan. En helemaal aan de buitenkant wordt er getest of de grond überhaupt betrouwbaar is om op te bouwen. Het lastige is dat velen van ons worden gelokt door de fraaie brochures en dus huizen of bouwketen betrekken die nog lekken of zelfs kunnen instorten. Toch blijven we het doen.

De prijs van onvolwassenheid

Historisch gezien is landjepik het oudste en bekendste spel. Dat brutale privacypiraten als Meta en Google zoveel mogelijk terrein veroveren zolang er geen harde regels zijn, verbaast niemand. Intussen zijn ze zelfs hopeloos populair geworden. OpenAI & co volgen gewoon dat model. Passende regelgeving, standaards, zelfs evaluatiemethoden lopen hopeloos achter. Maar de markt dwingt de leveranciers tot snelle ontwikkeling en uitrol. Ze moeten groeien, alomtegenwoordig worden, een positie verkrijgen als die van Meta en Google. De winst komt daarna wel.

Organisaties ondervinden ook zo'n impuls, maar vaak om andere redenen: de concurrent doet het, er moet worden bezuinigd op personeel, 'we zijn innovatief', 'we moeten mee met de tijd en vooral leren', et cetera. En niet te vergeten: het personeel gebruikt het zelf al onder de radar. Elke organisatie die nu AI gebruikt, heeft misschien wel onvoldoende kennis van en grip op beperkingen, beveiliging, gebruik en gevaren. Governance van de kern van AI – informatie – lijkt een zorg voor later. We blijken

'ChatGPT & co deinen op al bestaande angstgolven, maar maken die angsten ook persoonlijker zichtbaar en invoelbaar'

'Bovenop al die rampscenario's is er óók nog AI, zelf een instrument voor surveillance, cyberattack en desinformatie'

als maatschappij en organisaties bijzonder veel onzekerheid te accepteren in ruil voor de hoop op vooruitgang. Anders geformuleerd: we zijn nog steeds allemaal AI-pioniers in een steeds wilder westen.
Er liggen geen draaiboeken voor omgaan met een AI-tsunami, dus ieder pioniert en reageert vanuit de eigen aard: kansen najagen, ingraven, regels uitbrengen, verbieden. Dat geldt voor overheden en organisaties, maar ook voor het grote publiek.

Golven van sentiment

Het is opvallend hoe snel met name de *negatieve* stemming over AI zich ontwikkelt, niet alleen qua volume, maar ook qua invalshoek (afbeelding 2). Direct nadat ChatGPT enige bekendheid krijgt worden vooral kantoormensen een tikje onrustig: gaat dit mijn *baan afpakken*? Tenslotte hebben machines veel blauwe boorden vervangen en computers veel dataverwerkers. Direct daarop volgt verontwaardiging over de schending van *auteursrechten*, maar ook de gevaren van *bias* en *discriminatie*. *Privacy* wordt een item: gaan al mijn AI-dialogen nu via OpenAI rechtstreeks het internet op?
Milieu wordt een speerpunt als het lijkt alsof letterlijk elk IT-bedrijf zich op AI stort en eigen datacenters gaat bouwen. En in het kielzog van angst voor de eigen baan ontstaat angst voor afbraak van de *menselijke authenticiteit*. Tenslotte kan 'iedereen' inmiddels afbeeldingen, filmpjes en geluid maken waar geen artiest meer aan te pas komt. De resulterende overvloed aan *deepfakes* en *desinformatie* is de andere kant van deze medaille.
Kers op de sentimenttaart is natuurlijk de enorme snelheid waarmee *agents powers* krijgen, als ware superhelden, en vervolgens *rogue* gaan. Een echte angstgolf veroorzakend.

Maar er is ook hoop

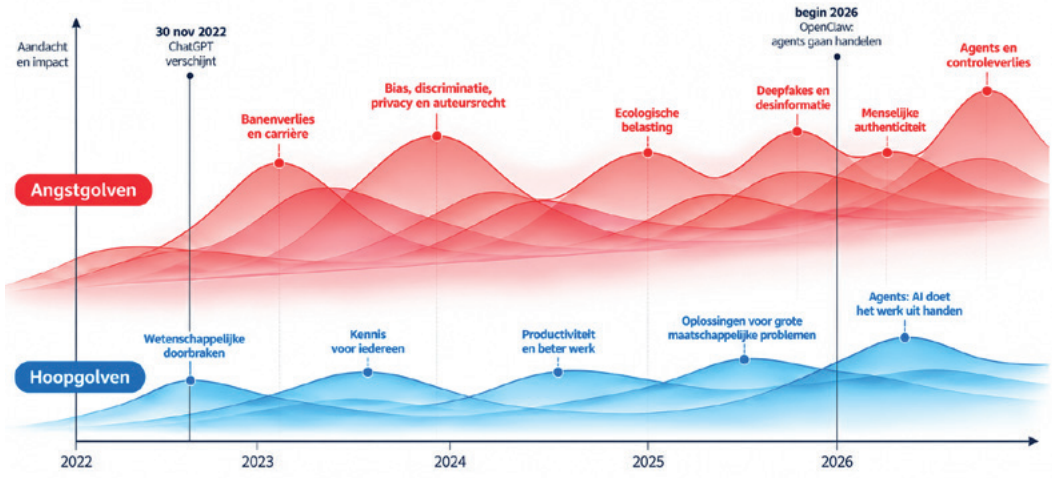
We weten het allemaal: angst verkoopt beter dan hoop, want hoezeer we ook smachten naar goed nieuws, ons overlevingsinstinct blijft op scherp staan voor bedreigingen. Dus de *hoopgolven* blijven vaak onder de radar en zijn daardoor ook diffuser. Toch zijn ze er wel degelijk. Ze verdienen dan ook wat extra aandacht.
AI ver voordat ChatGPT wordt gelancereerd, zorgt traditionele AI voor ongekende *doorbraken in de wetenschap*. Niet voor niets krijgen de trekkers van AlphaFold2 in 2024 een Nobelprijs voor een probleem waar chemici ongeveer vijftig jaar mee worstelden. En in 2026 maakt OpenAI bekend honderden lang openstaande wiskundige problemen te hebben opgelost (al blijkt het ondoenlijk voor menselijke wetenschappers om de stortvloed aan bewijzen direct te verifiëren). De gevolgtrekking: stel je voor dat AI echt een jumpstarter is voor een ongekende intellectuele groei, zouden we dan ook klimaatverandering en al die andere existentiële problemen kunnen oplossen? Maatschappelijk potentieel te over.

Kennisdemocratisering

Misschien in het verlengde hiervan: *kennisdemocratisering* door AI. Zoals sociale media elke burger digitale ogen, mond en oren gaven, biedt AI haar en hem een extra brein. Om te beginnen toegang tot meer kennis dan past in alle encyclopedieën die

'Er liggen geen AI-draaiboeken, dus ieder pioniert en reageert vanuit de eigen aard: kansen najagen, ingraven, regels uitbrengen, verbieden'

'AI is permanent onvolwassen; steeds als je denkt dat een bepaald aspect van AI onder controle raakt, verschijnt er weer iets nieuws'

Afbeelding 2. Angst- en Hoopgolven

ooit verschenen zijn. Ook gaat de medemens met sprongen vooruit qua *verwerkingscapaciteit*. Ineens kan iedereen schrijven, analyseren, zoeken, vertalen en zelfs programmeren en (ver) buiten de eigen box denken. Een argument dat zelden meer wordt gehoord. Misschien speelt – naast de angstgolven – een rol dat slechts enkele procenten van de wereldbevolking het potentieel van dat extra brein ook echt gebruiken.

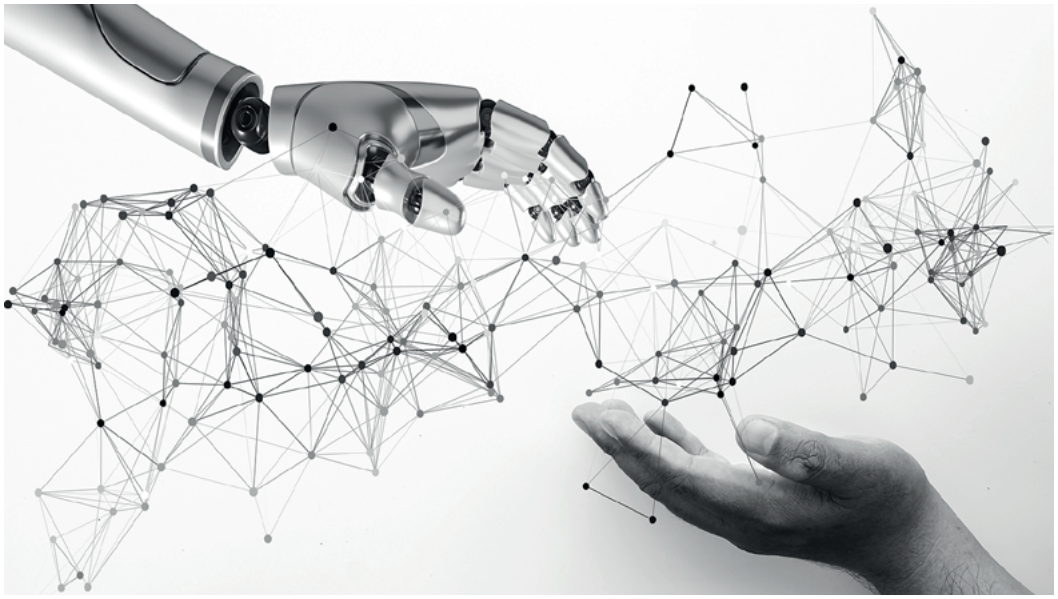
Dan is er nog de *handelingscapaciteit* die bijkans grenzeloos wordt uitgebreid door inzet van agents. Ze kunnen niet alleen samen je eigen reclamecampagne uitdenken en visualiseren, maar ook nog aan de man brengen, via sociale media én in de fysieke wereld. Mits ze je creditcard mogen hanteren uiteraard. En toegang hebben tot je hele computer. En je ze blindelings vertrouwt. Ach, wat kan er misgaan? Maar laten we het onderwerp 'agents' maar parkeren. Het is te genuanceerd. Voer voor een eigen artikel.

'Zoals sociale media elke burger digitale ogen, mond en oren gaven, biedt AI haar en hem een extra brein'

Wat ligt er onder al die hoop en angst?

Als we de verschillende hoop- en angstgolven wat beter analyseren valt iets op wat best opmerkelijk is: de voordelen en de risico's komen vaak voort uit dezelfde eigenschap van AI. Kijk maar naar tabel 1. Winst én risico's zitten allebei ingebakken in de kracht van AI zelf. En om Spiderman te parafraseren: *with great power comes great responsibility*. Want AI heeft power zat.

Bovendien blijkt dat de controverses zelden zwart-wit zijn. Vaak zijn ze grijs of veelkleurig. En die tint, die verhouding van hoop/angst, verandert ook nog eens afhankelijk van de organisatie, toepassing en zelfs datum. Elke dag kan er sprake zijn van een nieuwe volwassenheidsfase of juist groeistuip in de AI die je gebruikt.

Eigenschap AI	Hoop	Angst
Grote hoeveelheden informatie verwerken	verbanden en nieuwe kennis ontdekken	grootschalige analyse, surveillance en profiling
Genereren en herformuleren	kennis uitleggen, vertalen en toegankelijk maken	fake, deepfakes en informatievervuiling
Personaliseren	ondersteuning op maat	manipulatie, afhankelijkheid en privacyverlies
Automatiseren	mensen ontlasten en productiviteit verhogen	banen verdwijnen en vaardigheden eroderen
Patronen herkennen	medische en wetenschappelijke doorbraken	bestaande bias reproduceren en schijnverbanden versterken
Context interpreteren	flexibel omgaan met complexe vragen en situaties	gedrag wordt minder voorspelbaar en moeilijker hard te begrenzen
Informatie combineren en afleiden	verbanden zien die mensen missen	gevoelige informatie afleiden die nergens expliciet stond
Zelfstandig handelen	complete taken en processen uitvoeren	ongewenste acties en verlies van controle
Systemen en bevoegdheden koppelen	processen over systemen heen uitvoeren	onverwachte combinaties van informatie, rechten en acties
Schalen	expertise en dienstverlening voor veel meer mensen beschikbaar maken	fouten, misbruik en manipulatie eveneens op grote schaal verspreiden

Tabel 1: Eigenschappen AI met hun voor- en nadelen

'Onder elke controverse ligt uiteindelijk een informatievraagstuk. Niet per se als oorzaak, maar wel als kerncomponent'

Terug naar de basis: informatie

Ik zei het al: AI draait primair om één ding: informatie. Informatie is grondstof, brandstof en eindproduct. En dat zien we glashelder als we de verschillende hoop- en angstgolven wat beter analyseren. De controverses lijken op het eerste gezicht sterk verschillend: banen, discriminatie, privacy, fake news, milieu, menselijke creativiteit, agents. Maar onder de oppervlakte keren opvallend vaak dezelfde informatiekundige vragen terug: over herkomst, kwaliteit, selectie, toegang, context, combinatie, bewaring en betekenis.

Laten we een voorbeeld bekijken. Bij *bias en discriminatie* is het overduidelijk: welke groepen zijn wel en niet vertegenwoordigd in trainings- en gebruiksdata? Welke historische vooroordelen zitten al in bronnen? Welke kenmerken gebruikt AI om patronen te herkennen? Bias blijkt daarmee een vraagstuk van selectie, representativiteit, kwaliteit en ontbrekende informatie.

Zo ligt onder elke controverse uiteindelijk een informatievraagstuk. Niet per se als oorzaak, maar wel als een of zelfs dé kerncomponent:

> Welke informatie is betrouwbaar?
> Waar komt informatie vandaan?
> Wat ontbreekt?
> Wie heeft toegang?
> Wie mag informatie combineren?
> Wat mag AI gebruiken?
> Welke informatie geldt als instructie?
> Welke bron heeft gezag?

> Wat wordt bewaard?
> Wat moet worden vernietigd?
> Wie of wat heeft iets gemaakt?
> Welke informatie leidde tot beslissing?
> Kunnen we later reconstrueren wat er gebeurde?

Basis verschuift: informatiekundige dilemma's

Historisch waren informatievraagstukken redelijk overzichtelijk, maar de controverses leren ons dat AI hier telkens **afwegingen** aan toevoegt. Twee vereisten kunnen onderling botsen, met name:

> *Toegankelijkheid versus betrouwbaarheid*: AI maakt kennis voor vrijwel iedereen toegankelijk, maar dezelfde lage drempel maakt ook foutieve (en schadelijke) informatie toegankelijk.

> *Personalisering versus privacy*: hoe meer AI over de gebruiker weet, hoe beter de ondersteuning, maar diezelfde kennis maakt profiling en beinvloeding mogelijk.

> *Automatisering versus deskundigheid*: AI neemt werk uit handen, maar daardoor kan menselijke expertise verdwijnen die nodig is om AI te beoordelen.

> *Patroonherkenning versus bias*: patronen kunnen wetenschappelijke ontdekkingen opleveren, maar kunnen ook bestaande vooroordelen in data overnemen en versterken.

> *Bewaren versus vergeten*: rijke informatiecollecties kunnen toekomstige kennis opleveren, maar dezelfde collecties vergroten privacy-, surveillance- en misbruikrisico's.

> *Efficiency versus authenticiteit*: informatie kan goedkoop en op maat worden geproduceerd, maar daardoor wordt moeilijker vast te stellen wat origineel, menselijk of betrouwbaar is.

> *Vernietigen versus toekomstige waarde*: organisaties vernietigen informatie volgens bestaande bewaartermijnen, maar is dat nog verstandig in het AI-tijdperk?

Niet elk dilemma is nieuw uiteraard, maar AI zet er een flinke schijnwerper op. Routinematig voortgaan in oude patronen past niet meer. De

'AI neemt werk uit handen, maar daardoor kan menselijke expertise verdwijnen die nodig is om AI te beoordelen'

'Informatie is zoveel rijker dan pure data, alleen al vanwege alle context, maar door AI krijgt ze er ook enkele dimensies bij'

IT versus AI

Als je het mij vraagt is één grote misvatting verantwoordelijk voor veel AI-beleidsbeslissingen binnen overheden en organisaties: AI = een IT-vraagstuk. Het draait op computers en we weten al tientallen jaren hoe je die kunt temmen. Maar AI is zoveel meer dan IT, het is vooral een informatievraagstuk. Dit voert naar een tweede misvatting: informatie = data. De term *informatietechnologie* belichaamt dat probleem. Los van wordprocessing werden computers doorgaans helemaal niet gebruikt voor echte informatieverwerking, maar voor dataverwerking. Dat betekent werken met strakke regels en voorspelbaar gedrag. Informatie is zoveel rijker dan data en dat wordt door AI pijnlijk duidelijk. Informatie krijgt pas betekenis door context, samenhang, herkomst, bedoeling en interpretatie. Als je werkelijk informatie wilt 'verwerken', dan moet je rekening houden met al die rijkdom. Traditionele systemen die dat pretenderen lopen al snel tegen grenzen aan, huiveringwekkende budgetten ten spijt. Klassieke IT reduceerde de werkelijkheid min of meer tot data, met veel verlies van context, terwijl generatieve AI de rijkdom van die werkelijkheid tracht te representeren. Daarom kan AI informatie interpreteren en wegen, verbanden leggen en reageren. Niet voorspelbaar of volgens strakke regels. Per situatie probeert de AI te begrijpen wat er wordt verwacht. Een nieuwe wereld.

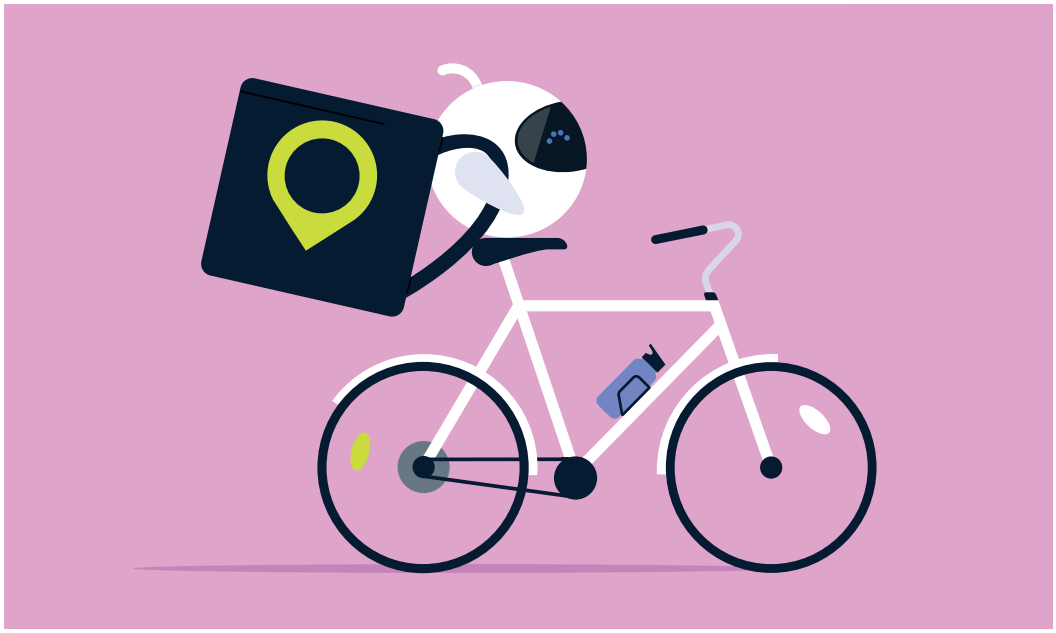

laatste bullet is een mooi voorbeeld. Misschien is AI wel een soort *permanente hotspot*. Informatie die nu op de automatische piloot wordt vernietigd, kan later zeker worden gemist als unieke bron over de laatste grotendeels door mensen gevormde informatieomgeving én over de overgang naar een AI-samenleving. Tegelijkertijd is het logisch dat factoren als privacy, veiligheid en het recht om vergeten te worden zwaar blijven wegen. Ook vernietigen wordt zo minder een administratieve routine en meer een inhoudelijke waarderingsvraag. Alles gaat draaien om de context en om inschattingen van proportionaliteit en consequenties.

oorspronkelijke functie nog over het werkelijke gebruik en nut van bepaalde informatie? Iets was intern bedoeld, maar wordt bron voor extern gebruik, operationele informatie krijgt historische waarde.

En via een omweg komen we terug bij bias: AI-antwoorden worden mede bepaald door wat ontbreekt. Welke bronnen zijn niet opgenomen? Wat is vernietigd? Welke perioden zijn slecht gedocumenteerd? Welke informatie is ontoegankelijk? Zo wordt *afwezigheid* ook een informatiekundig vraagstuk. En omgekeerd: zelfs als iets afwezig is, kan het soms nog zichtbaar worden. Privacy is een belangrijk voorbeeld hiervan, want AI kan ge-

‘AI-antwoorden worden mede bepaald door wat ontbreekt. Zo wordt *afwezigheid* ook een informatiekundig vraagstuk’

Ook betekenissen verschuiven

We zagen al dat informatie zoveel rijker is dan pure data, alleen al vanwege alle context, maar door AI krijgt informatie er ook enkele dimensies bij. Waarom? Omdat één document vaak één functie had: een besluit vastleggen, een gebruiker informeren, beleid uitleggen, terwijl door AI het een wereld aan nieuwe gebruiksfuncties krijgt. Denk aan: bron voor een chatbot, onderdeel van een patroonanalyse, input voor automatische besluitondersteuning en hoogstwaarschijnlijk bron voor onderzoek waaraan de maker nooit heeft gedacht. Dus hoeveel zegt de voelige informatie (ook verwijderde) soms afleiden door verschillende op zichzelf onschuldige gegevens te combineren. Een boeiend vraagstuk doet zich voor: welke kennis mag uit informatie worden afgeleid? En: wat gebeurt er überhaupt als informatie X op manier Y door AI wordt gebruikt? En hoe voorzie je dat?

Zoals eerder geschreven: *with great power comes great responsibility*, maar waar zit die *responsibility* dan? Uiteraard bij de beslissers. Op wiens expertise moeten ze dan leunen? Is dat de informatieprofessie? Je zou het wel zeggen. Dat vergt echter wel wat flexibiliteit.

‘Het professionele blikveld verschuift van eigenschappen van informatie naar de effecten van informatiegebruik’

Herijking van professionele uitgangspunten

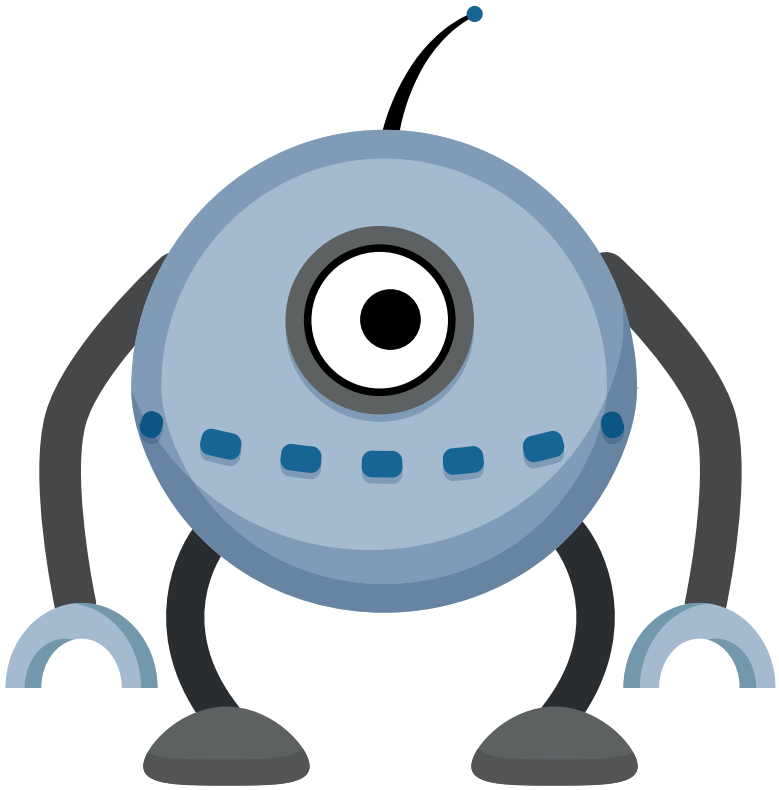
De informatieprofessie beschikt over **vertrouwde principes**: toegankelijkheid is goed, betrouwbare informatie is belangrijk, privacy moet worden beschermd, informatie moet op enig moment worden vernietigd, authenticiteit moet kunnen worden vastgesteld. Maar AI maakt duidelijk dat zulke principes steeds vaker tegen elkaar kunnen botsen. Meer toegankelijkheid kan betrouwbaarheid ondergraven. Meer bewaren kan privacy schaden. Meer personalisering kan betere dienstverlening én ongewenste beïnvloeding opleveren. De professionele opgave wordt daardoor minder het consequent toepassen van één principe en meer het **wegen** van verschillende informatiekundige waarden in hun context.

Veel informatiekundige disciplines zijn traditioneel sterk gericht op het **object**: het document, de collectie, het record, de bron, de dataset. AI dwingt tot een ruimere blik. Niet alleen: wat is deze informatie? Maar ook: wat kan deze informatie veroorzaken wanneer AI haar gebruikt, combineert of opnieuw betekenis geeft? Daarmee verschuift het professionele blikveld van eigenschappen van informatie naar de effecten van **informatiegebruik**.

Een groot deel van het klassieke informatiewerk is gebaseerd op bekende gebruiksvormen en op ervaringen uit het **verleden**. AI maakt juist toekomstige toepassingen veel moeilijker voorspelbaar. Dat vraagt een andere professionele benadering: niet alleen beoordelen op huidig gebruik en huidige waarde, maar nadenken over mogelijke **toekomstige** betekenis en consequenties. Dat geldt voor vernietigen, maar evengoed voor beschikbaar stellen, ontsluiten, trainen, publiceren of koppelen.

Informatiekundige afweging

Een extra spannende: veel informatieberoepen hebben een sterke **dienstverlenende** traditie. De gebruiker, organisatie of bestuurder heeft

een informatiebehoefte en de professional helpt daarin te voorzien. Maar wanneer informatiekundige keuzes maatschappelijke, ethische of organisatorische consequenties krijgen, volstaat pure dienstverlening niet altijd. Soms moet de professional juist **kritische tegenspraak** bieden: deze bronbasis is te eenzijdig. Of: vernietigen kan aan de orde zijn, maar de toekomstige waarde verdient nader onderzoek. Waarom kiezen voor deze rol? Wie zelf de informatiekundige invalshoek mist, ziet de toekomstige consequenties niet. Met alle mogelijke gevolgen.

De belangrijkste bijdrage van de informatieprofessional is dan niet het leveren van zekerheid, maar misschien wel het zichtbaar maken van de informatie, aannames, gevolgen en onzekerheden waarop een keuze rust. Dat betekent dat de informatiekundige afweging onderdeel wordt van de besluitvorming over AI-toepassingen, beleid en inrichting. Niet pas als controle achteraf.

AI-angst blijkt noodzakelijk

We zagen het al: een deel van de maatschappelijke en persoonlijke AI-angst is overdreven, cultureel gevormd of gebaseerd op verkeerde voorstellingen van wat AI kan. Tegelijkertijd signaleert die angst ook reele problemen die serieus onderzoek en maatregelen verdienen. Hetzelfde geldt voor optimisme: sommige verwachtingen zijn spectaculair, andere aantoonbaar reëel. *Vóór of tegen AI* zijn heeft dus weinig zin. Nog los van het feit dat AI inmiddels een gegeven lijkt, net als auto's en mobieltjes.

Angst en waakzaamheid zijn dus noodzakelijk, zoals de evolutie ons ook leert. Hetzelfde geldt voor enthousiasme en pioniersgeest. En er valt nog heel wat te pionieren, vooral voor de informatieprofessie, die zich tenslotte precies beweegt op het snijpunt van informatie, mens, organisatie en maatschappij. Daar waar technologie, informatie en menselijke betekenis samenkomen.

Een ander voordeel van angst en pijn is dat organisaties keuzes moeten maken, met name: investeren in remedies dan wel saneren in franje. Dat laatste is een bedreiging, alles buiten de primaire processen heeft de schijn van franje. Maar als er één gebied is waar investeren nodig is, is dat wel AI. Vanwege de gevaren, maar ook de mogelijke productiviteitswinst. Je afficheren als cruciaal voor verantwoorde AI kan dus zeker zijn voordelen hebben.

'Angst en waakzaamheid zijn noodzakelijk, zoals de evolutie ons ook leert. Hetzelfde geldt voor enthousiasme en pioniersgeest'

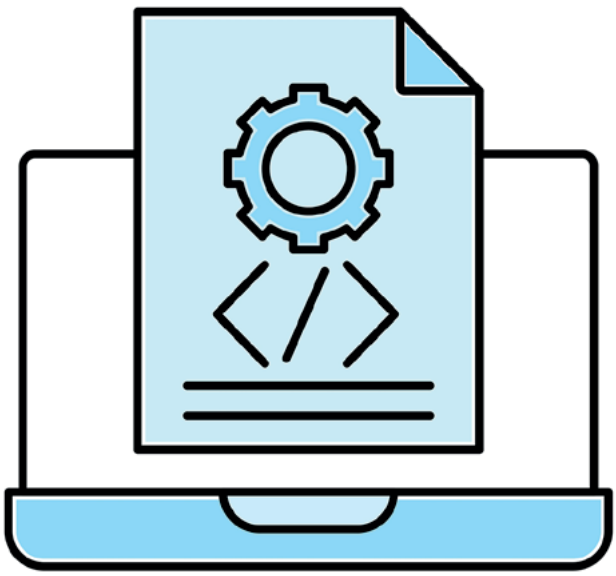
En zo staat de informatieprofessie op een kruispunt. Welke van de drie wegen kiest ze?

> AI inpassen als tool zonder het vak te veranderen.

> Nieuwe werkzaamheden, rollen, procedures en beleid rond AI, zonder de onderliggende begrippen aan te passen.

> Ook de uitgangspunten zelf onderzoeken.

Wat zou jij zelf kiezen?

'Je afficheren als cruciaal voor verantwoorde AI kan zeker zijn voordelen hebben'

Minireeks

Na dit overzichtsartikel worden enkele concrete controverses zoals agents, milieu, fake news en mensenwerk onder de loep genomen, wederom met oog voor informatie-implicaties.

Je vindt dit artikel, en de vorige 26 afleveringen in de serie, inclusief linkjes in het archief op informatieprofessional.nl (trefwoord 'AI informatiedomein'). <

Informatiegedrag bij bestuurlijke besluitvormin

Hoe **frontlijnwerkers** informatie **verzamelen**

Jos van Helvoort
Gepensioneerd docent en onderzoeker op het gebied van informatiewetenschappen. Voor GO opleidingen en VOGIN verzorgt hij cursussen en workshops

Norma Fötsch
Specialist wetenschappelijke informatie bij de bibliotheek van de Radboud Universiteit en als buitenpromovenda verbonden aan het Centrum voor Migratierecht

'Het bronnengebruik van IND-medewerkers, advocaten en rechters is vaak weinig transparant en moeilijk herleidbaar'

In 2020 schreef de Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken een kritisch rapport over hoe de IND actuele en relevante informatie over het land van herkomst inwint en gebruikt. Zo bleek onder meer dat IND-medewerkers – maar ook advocaten en rechters – de betrouwbaarheid van hun bronnen zelden expliciet toetsen. Reden om gestructureerd internationaal literatuuronderzoek te doen naar factoren die een rol spelen bij het verzamelen en gebruiken van informatie door 'street level bureaucrats'.

g

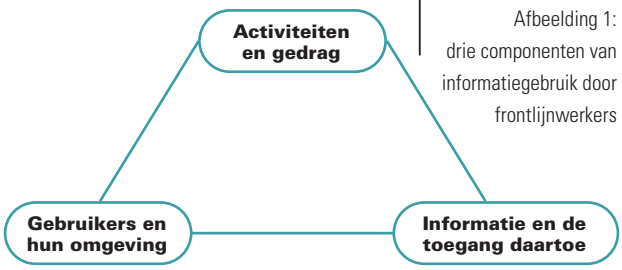
bij de overheid en **gebruiken**

Voor haar landelijke bestuurstaken maakt de centrale overheid gebruik van verschillende uitvoeringsorganisaties. Die kunnen namens haar specifieke taken uitvoeren, besluiten nemen en controleren of de wet correct wordt nageleefd. Een voorbeeld van een uitvoeringsorganisatie die in Nederland namens het ministerie van Justitie en Veiligheid besluiten neemt, is de IND (Immigratie- en Naturalisatiedienst). Medewerkers van deze uitvoeringsorganisatie beslissen bijvoorbeeld over asielaanvragen. Zij worden geacht om bij de beoordeling daarvan onder andere informatie in te winnen over de situatie in het land van herkomst van de asielzoeker.

Het is echter de vraag of het inwinnen en gebruiken van actuele en relevante informatie over het land van herkomst ook altijd correct gebeurt. Al in 2020 schreef de Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken een kritisch rapport over het gebruik van dergelijke landeninformatie door de IND ('Weten en Wegen'). In het onderzoek wordt onder andere vastgesteld dat IND-medewerkers – maar ook advocaten en rechters – de betrouwbaarheid van hun bronnen zelden expliciet toetsen. Bovendien is het gebruik van bronnen vaak weinig transparant en moeilijk herleidbaar.

34 internationale publicaties

Voor ons was dit aanleiding om een gestructureerd internationaal literatuuronderzoek te doen naar factoren die een rol spelen bij het verzamelen en gebruiken van informatie door zogenaamde 'street level bureaucrats'. Daarmee bedoelen we overheidsmedewerkers die in nauw contact staan met de samenleving en die door hun beslissingsbevoegdheid grote invloed kunnen hebben op het dagelijkse leven van mensen. In het Nederlandse jargon worden die overheidsmedewerkers ook wel aangeduid als de 'frontlijnwerkers' van de overheid en de publieke dienstverlening.* Behandelaars van asielverzoeken zijn daarvan een voorbeeld, maar voor ons literatuuronderzoek wilden we ons niet beperken tot die heel specifieke groep.

Afbeelding 1: drie componenten van informatiegebruik door frontlijnwerkers

In het onderzoek hebben we 34 internationale publicaties over informatiegebruik door frontlijnwerkers geanalyseerd. Door middel van coderen en het groeperen van de toegekende codes zijn we uiteindelijk tot drie componenten van informatiegebruik gekomen die elkaar in verschillende richtingen beïnvloeden (afbeelding 1). We zullen ze hieronder een voor een bespreken.

Activiteiten en gedrag

De eerste component heeft betrekking op activiteiten die de frontlijnwerkers in het kader van hun informatiegebruik uitvoeren. Daarbij kan in eerste instantie worden gedacht aan het zelf zoeken naar informatie. Van belang is echter op te merken dat ook frontlijnwerkers lang niet altijd gericht op zoek zijn naar informatie, maar die ook min of meer toevallig kunnen tegenkomen en herkennen als relevant voor hun werk (passief zoeken). Een ander onderscheid dat in de literatuur wordt gemaakt is dat tussen formeel zoeken en informeel zoeken ('de gesprekken bij de koffieautomaat'). Ook informatie-uitwisseling via berichtendiensten zoals WhatsApp en sociale media kan daartoe worden gerekend. De platforms zelf, denk aan Facebook of Instagram, kunnen worden beschouwd als informele informatie*bronnen* en zullen we bespreken bij de derde component ('Informatie en toegang daartoe').

Wat zeker ook van belang is, is de vraag of frontlijnwerkers individueel naar informatie zoeken of dat ze daarvoor samenwerken met collega's. Geven medewerkers elkaar ook tips en delen ze kennis met elkaar? Daarnaast wordt in de literatuur geconstateerd dat frontlijnwerkers om diverse redenen ook wel informatievermijdend gedrag kunnen vertonen.

'Door middel van coderen en het groeperen van de toegekende codes zijn we tot drie componenten van informatiegebruik gekomen'

Gebruikers en hun omgeving

Frontlijnwerkers zoals de hoor- en beslismedewerkers van de IND kunnen zelf op zoek gaan naar de informatie die ze nodig hebben, maar ze kunnen ook gebruikmaken van intermediairs die zich hebben gespecialiseerd in het zoeken naar informatie. Bij 'Activiteiten en gedrag' hebben we al opgemerkt dat frontlijnwerkers tevens kunnen samenwerken om informatie op het spoor te komen. Informatievaardigheden, maar tegenwoordig ook AI-geletterdheid, zijn eigenschappen die van belang zijn om goed de weg te kunnen vinden in de verschillende informatiebronnen. (Zie ook kader)

Daarnaast geldt dat routines een grote rol spelen bij het zoeken naar informatie. De bestaande organisatie- of bedrijfscultuur heeft daar een sterke invloed op. Een aspect daarvan is de mate waarin medewerkers gewend zijn om al of niet samen te werken.

Tenslotte wordt ook beschikbare tijd van de medewerkers tot deze component gerekend.

Informatie en toegang daartoe

Onder deze laatste component vallen in eerste instantie met name de beschikbare informatiebronnen: gedrukte bronnen, maar vooral digitale bron-

nen in de vorm van databases, zoeksystemen en attenderingsdiensten van bijvoorbeeld intermediairs. Een voorbeeld daarvan is het Team Onderzoek en Expertise Land en Taal (TOELT) bij de IND. Bronnen kunnen dus ook bestaan uit personen of ondersteunende organisatieonderdelen. Zoals we al eerder hebben opgemerkt, worden er naast deze meer formele bronnen ook typisch *in*formele informatiebronnen gebruikt, zoals diverse sociale media. Het verschil met de formele informatiebronnen is dat de informatie op socialemediaplatforms netwerkgestuurd is en dat validatie van de gepubliceerde informatie over het algemeen ontbreekt.

Behalve de bronnen zelf zijn ook de zoeksystemen van belang. Daarbij speelt de beschikbaarheid ervan in de organisatie een rol. Daarnaast zijn de vaardigheden van de informatiezoeker belangrijk om in die systemen de weg te vinden.

'De informatie op socialemediaplatforms is netwerkgestuurd waardoor validatie van de gepubliceerde informatie nogal eens ontbreekt'

Samenhang van de drie componenten

De beschreven componenten overlappen, maar er is ook sprake van onderlinge beïnvloeding. Dat laatste gaat niet in één bepaalde richting. De beschikbaarheid van nieuwe informatiebronnen kan het informatiegedrag van medewerkers veranderen. En als zij een cursus hebben gevolgd om met die nieuwe bronnen te leren werken, kan dat ook invloed hebben op hun expertise in het algemeen (een van de gebruikerskenmerken). Tegelijkertijd kan een toegenomen expertise in een organisatie ook een aanzet zijn om ander soort informatiebronnen in te gaan zetten of over te gaan tot een andere manier van informatie zoeken. In het diagram (afbeelding 1) hebben we er daarom bewust voor gekozen om geen pijlen te verwerken die een richting suggereren.

'De drie componenten overlappen, maar er is ook sprake van onderlinge beïnvloeding. Dat laatste gaat niet in één bepaalde richting'

Toepasbaarheid van het model

Het model dat we ontwikkelden, is gebaseerd op kennis die we konden opdoen over het informatiegebruik van frontlijnwerkers in bredere zin. De achtergrond van het onderzoek was echter het informatiegebruik door beslismedewerkers bij de IND. In laatste instantie hebben we het model daarom gevalideerd door het te mappen met de conclusies uit eerder onderzoek van Norma Fötsch uit 2022 (*Op zoek naar landeninformatie. Het informatiegedrag van beslismedewerkers, advocaten en rechters in de asielprocedure*. A&MR, 6-7, 367-374).

In de toekomst kunnen de conclusies van ons literatuuronderzoek worden gebruikt als een kader om nader onderzoek te doen naar het informatiegebruik binnen overheidsdiensten die in direct contact staan met individuele mensen.

*Een interessant artikel over 'street level bureaucrats' is te lezen op canonsociaalwerk.eu/il/detail/182 (het lemma over Michael Lipsky, de naamgever van dit verschijnsel onder ambtenaren en publieke dienstverleners).

Je vindt dit artikel inclusief linkjes in het archief op informatieprofessional.nl. <

Onderscheid informatievaardigheden en AI-geletterdheid

Wij maken onderscheid tussen informatievaardigheden (accent op het gebruik van informatie*bronnen*) en AI-geletterdheid. Bij AI-geletterdheid ligt de focus op kennis en begrip van de onderliggende technieken, zoals de algoritmes van generatieve AI en de werking van large language models (LLM's). Begrip daarvan is nodig om de gevaren en valkuilen van GenAI te onderkennen. Informatievaardigheden helpen om hallucinaties en bias van AI-gegenereerde content te herkennen, maar zeker bij het gebruik van GenAI als vervanger van eigen denkwerk is ook inzicht in de gebruikte technieken nodig om de output zinvol en ethisch verantwoord te verwerken.

Het onderzoek dat wij uitvoerden, is onderdeel van het promotietraject van Norma Fötsch waarin zij onderzoek doet naar het gebruik van landeninformatie in de asielprocedure. We hebben ons gericht op een gesystematiseerd literatuuronderzoek naar het informatiegedrag van frontlijnwerkers omdat het interviewen of observeren van beslismedewerkers van de IND in dit geval niet te realiseren bleek. Een probleem dat overigens ook bij immigratiediensten van andere Europese landen speelt. Een uitgebreid verslag van ons onderzoek is gepubliceerd in volume 31, no 3 van het internationale electronic journal Information Research (https://publicera.kb.se/ir/article/view/57089).

– ADVERTENTIE –

ON THE GO

...IN ÉÉN DAG VAN IDEE NAAR ACTIE!

MASTER WORKSHOP SERIE

**De “On the GO Master workshop serie” is een reeks interactieve sessies op strategisch niveau over de verschillende aspecten van de digitale transitie in de moderne informatiedienstverlening.
Een expert (de Master) leidt een thema in met een inspirerende en impactvolle presentatie. Vervolgens ga je in de vorm van een workshop samen met je collega’s aan de slag met de vertaling van het thema naar jouw dagelijkse werkpraktijk.**

WHAT’S IN IT FOR ME?

- Snel up-to-date raken over trending topics door een presentatie van een prominente expert (de Master)
- Concrete tips / begeleiding om het onderwerp te introduceren binnen je organisatie
- Eerste stappen naar het bouwen van een toolkit van middelen die voldoet aan de behoeften van jouw organisatie
- Samenwerken en netwerken met gelijkgestemde collega’s
- Inzichten! Ideeën! Inspiratie! Implementatie!

VOOR WIE?

De Master workshops zijn gericht op:

- Managers, Teamleiders, Projectmanagers, Directeuren, Senior vakspecialisten

DE AGENDA VAN DE GO MASTER WORKSHOPS VOOR 2027

BOUWEN AAN EEN LERENDE EN EXPERIMENTERENDE ORGANISATIE IN DE INFORMATIEDIENSTVERLENING

LEIDINGGEVEN AAN VERANDERING, INNOVATIE EN TRANSITIE

DE KRACHT VAN ONTWERPDENKEN VANUIT NIEUWE PERSPECTIEVEN

BESTAANSRECHT CLAIMEN MET STRATEGISCH EN ONTWIKKELGERICHT LEIDERSCHAP

CENTRALE THEMA

- Leiderschap in de digitale transitie binnen de informatiedienstverlening

Bekijk op
https://goopleidingen.nl/opleiding/on-the-go-master-workshop-serie
het actuele en volledige aanbod!

Informatiespecialist en daarnaast voorzitter van Stichting Bedrijfsgeschiedenis (SBG)

Over inclusiviteit in bedrijfshistorie en collectievorming

Blinde vlekken, perspectieven en de paradox

Tijdens het symposium ‘Naar een meer inclusieve economische en bedrijfsgeschiedenis’ sprak hoogleraar Jan Hein Furnée over een vraag die in de praktijk complex en weerbarstig blijkt. Want wat betekent inclusiviteit in historisch onderzoek en collectievorming? En wat vraagt dat van informatieprofessionals? Hij bood niet alleen een historiografische reflectie op het begrip inclusiviteit, maar ook een analytisch kader om te gebruiken bij het vormgeven van toekomstig (bedrijfs) historisch onderzoek en collectievorming.

‘Het gaat niet alleen om *wat* wordt verzameld, maar vooral om *hoe* ermee wordt omgegaan – in beschrijving, contextualisering en gebruik’

Dit artikel is geschreven naar aanleiding van de hoofdlezing van Jan Hein Furnée, hoogleraar Europese Cultuurgeschiedenis aan de Radboud Universiteit en voorzitter KNHG, tijdens het jubileumsymposium van Stichting Bedrijfsgeschiedenis (SBG). In zijn lezing 'Uitsluitend inclusief? Blinde vlekken in historisch onderzoek en collectievorming' ging hij in op de betekenis en implicaties van inclusiviteit binnen de geschiedschrijving.

Jan Hein Furnée

De lezing vormde de aanleiding voor een nadere beschouwing op de consequenties van dit denken voor de praktijk van informatieprofessionals, in het bijzonder waar het gaat om collectievorming, selectie en ontsluiting van bedrijfsarchieven. Het symposium werd georganiseerd in samenwerking met het Nederlandsch Economisch-Historisch Archief (NEHA) en het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG).

Een eerste belangrijke observatie in de lezing van Jan Hein Furnée, hoogleraar Europese Cultuurgeschiedenis aan de Radboud Universiteit en voorzitter van het Koninklijk Nederlands Historisch Genootschap (KNHG), betreft het onderscheid tussen het woord en het concept. Het woord 'inclusiviteit' is relatief nieuw in zowel het maatschappelijk als wetenschappelijk discours, maar het onderliggende concept kent een langere geschiedenis. Sinds de negentiende eeuw hebben historici geprobeerd om perspectieven te verbreden en onderbelichte groepen zichtbaar te maken.

Daarbij is het van belang om te onderkennen dat ook de klassieke geschiedschrijving elementen bevatte die vandaag als 'inclusief' zouden kunnen worden geduid. Het begrijpen van historische actoren in hun eigen context (Von Ranke) impliceert immers een poging om perspectieven serieus te nemen zonder ze te reduceren tot hedendaagse oordelen. Tegelijkertijd werd deze benadering lange tijd toegepast binnen de beperkte sociale en culturele horizon, waarin vooral blanke, mannelijke elites centraal stonden.

Dit suggereert dat ook in archieven en collecties vaak al elementen aanwezig zijn die inclusieve perspectieven mogelijk maken – mits ze anders worden gelezen, gecontextualiseerd en ontsloten. Inclusiviteit vraagt daarmee niet alleen om uitbreiding van collecties, maar ook om herinterpretatie van bestaand materiaal. Daarmee wordt het voor informatieprofessionals interessant!

De drieslag

Tegenwoordig wordt *inclusiviteit* nogal eens verward met *diversiteit* en *gelijkwaardigheid*. Furnée benadrukt het belang van onderscheid:

> **diversiteit** verwijst naar representatie: wie is aanwezig in organisaties, bronnen en verhalen?

> **gelijkwaardigheid** betreft kansen en verdeling: wie krijgt toegang, middelen en erkenning?

> **inclusiviteit** gaat een stap verder: in hoeverre worden verschillende perspectieven daadwerkelijk gehoord, gewaardeerd en geïntegreerd?

'Inclusieve geschiedschrijving bestaat al decennialang. De huidige uitdaging ligt in het verdiepen van reflectie en toepassing'

Dit onderscheid heeft directe gevolgen voor de praktijk van collectiebeheer. Veel organisaties hebben inmiddels beleid ontwikkeld gericht op diversiteit en gelijkwaardigheid, bijvoorbeeld door gerichte acquisitie of het verbeteren van de toegankelijkheid. Inclusiviteit vraagt echter om een diepere laag van reflectie: hoe worden verschillende stemmen in collecties gepositioneerd? Worden zij slechts toegevoegd aan bestaande verhalen, of veranderen zij daadwerkelijk het hele verhaal?

Een archief kan bijvoorbeeld documenten bevatten van verschillende groepen, maar deze presenteren binnen een gewenste context die weinig ruimte laat voor kritische geluiden of alternatieve interpretaties. Inclusiviteit betekent in dat geval dat niet alleen de inhoud, maar ook de structuur van de ontsluiting en presentatie ter discussie worden gesteld. Daarmee verschuift inclusiviteit van een beleidsdoel naar een aspect van professionele vaardigheid. Het gaat niet alleen om *wat* wordt verzameld, maar vooral om *hoe* ermee wordt omgegaan – in beschrijving, contextualisering en gebruik.

Van marge naar mainstream

Furnée plaatst het huidige debat in de context van een ontwikkeling die al veel langer in de historiografie zichtbaar is. De opkomst van benaderingen als *history from below*, het ontstaan van de Franse Annales-school in de jaren dertig, emancipatiegeschiedenis en later gender- en postkoloniale geschiedenis laat zien dat inclusiviteit niet zozeer een breuk vormt met het verleden, maar eerder een voortzetting en intensivering van bestaande historiografische tradities is. Inclusieve geschiedschrijving bestaat, zoals Furnée stelt, al decennialang. De huidige uitdaging ligt daarom in het verfijnen van de methoden ervan, het verdiepen van de reflectie en de toepassing.

'Paradox van inclusiviteit: elk streven naar insluiting gaat onvermijdelijk gepaard met nieuwe vormen van uitsluiting'

Sinds de jaren zestig is er sprake van een steeds sterkere verbreding van het historisch onderzoek: aanvankelijk besteedden historici daarbij vooral aandacht aan arbeiders en vrouwen, maar sinds die tijd ook aan migranten en andere groepen die eerder buiten beeld

bleven. Methodologisch leidde dit tot (noodzakelijke) innovaties zoals *oral history* (nogal wat minder geprivilegieerde groepen produceren immers niet of nauwelijks geschreven bronnen), de herwaardering van beeldmateriaal (tekeningen, foto's, films) als historische bron, microgeschiedenis en het lezen 'tegen de draad in'.
Deze ontwikkeling betekende een verschuiving van een focus op structuren en instituties naar ervaringen en perspectieven van individuen en groepen. Historici gingen zich niet alleen afvragen *wat* er gebeurde, maar ook *hoe* gebeurtenissen door verschillende mensen en groepen werden beleefd.

Opkomst van intersectionaliteit

Vanaf de jaren tachtig en negentig werd deze ontwikkeling verder verdiept door de opkomst van gendergeschiedenis en intersectionaliteit (sociologisch denkkader dat analyseert hoe verschillende sociale identiteiten en machtsstructuren, zoals gender, etniciteit, klasse, seksualiteit en handicap, elkaar snijden en versterken, red.). Niet langer stond slechts de ondergeschikte positie van vrouwen óf arbeiders óf mensen met een migratieachtergrond en dergelijke centraal, maar de analyse van de wisselwerking tussen verschillende dimensies van ongelijkheid en uitsluiting. Intersectionaliteit maakt zichtbaar dat ongelijkheid niet eendimensionaal is. Voor de praktijk van het informatiebeheer betekent dit dat eenvoudige categorieën vaak tekortschieten om deze complexiteit te vatten.

Paradox van inclusiviteit

Eén van de meest prikkelende elementen in Furnées betoog is de nadruk op de paradox van inclusiviteit: elk streven naar insluiting gaat onvermijdelijk gepaard met nieuwe vormen van uitsluiting. Door bepaalde groepen, thema's of perspectieven centraal te stellen raken andere op de achtergrond. Deze paradox is niet op te lossen, maar wel te erkennen en productief te maken. Zij dwingt tot voortdurende reflectie en tot het stellen van nieuwe vragen: welke perspectieven ontbreken nog? Welke aannames liggen ten grondslag aan onze keuzes?

'Een inclusieve bedrijfsgeschiedenis vraagt ook om aandacht voor werknemers, informele praktijken en alledaagse ervaringen'

'Inclusiviteit betekent het erkennen van onzekerheid en ambiguïteit. Niet alles kan eenduidig worden geclassificeerd of beschreven'

Voor informatieprofessionals betekent dit dat selectiecriteria, acquisitiestrategieën en beschrijvingspraktijken niet statisch kunnen zijn. Zij moeten regelmatig worden herzien in het licht van veranderende inzichten en maatschappelijke ontwikkelingen. Dit is des te relevanter in bedrijfshistorische context, waar de focus traditioneel vaak ligt op (de familie van) bestuurders, ondernemers en instituties. Denk aan een bedrijfsgeschiedenis die geschreven wordt in opdracht van een familie en die deel uitmaakt van de familiegeschiedenis; de vele niet-familieleden werkzaam in het bedrijf komen er dan bekaaid af. Een inclusieve bedrijfsgeschiedenis vraagt ook om aandacht voor werknemers, informele praktijken en alledaagse ervaringen.

Methodisch ongemak

Een ander belangrijk inzicht is dat inclusiviteit gepaard gaat met ongemak. Dit ongemak manifesteert zich onder meer in terminologie en categorisering. Begrippen die bedoeld zijn om groepen te benoemen, kunnen tegelijkertijd uitsluiten, reduceren of stigmatiseren.
Voor informatieprofessionals is dit een herkenbaar spanningsveld. Metadata, thesauri en classificatiesystemen vereisen categorieën, maar deze categorieën en termen zijn nooit neutraal en vereisen een voortdurend kritische reflectie en navenant onderhoud. Furnée pleit daarom niet voor het vermijden van categorieën, maar om ze expliciet te maken, te bevragen en waar nodig te herzien. Dit vraagt om dialoog, zowel binnen organisaties als met gebruikers en gemeenschappen van buiten die organisaties.
Inclusiviteit betekent in dit verband ook het erkennen van onzekerheid en ambiguïteit. Niet alles kan eenduidig worden geclassificeerd of beschreven. Het toelaten van meervoudige interpretaties kan bijdragen aan een rijker en eerlijker beeld. Moderne catalogussystemen en digitale platforms bieden in dat opzicht steeds meer mogelijkheden voor instellingen om gebruik te maken van de *wisdom of the (dedicated) crowd* om meerdere perspectieven naast elkaar te presenteren en gebruikers actief te betrekken bij interpretatie en het herstel van beschrijvings- en classificeringsfouten.

Naar een inclusieve bedrijfsgeschiedenis

Wat betekent dit alles concreet voor bedrijfsgeschiedenis en collectievorming? Furnée schetst verschillende aanknopingspunten. Ten eerste kan de geschiedenis van inclusiviteit in bedrijven worden onderzocht binnen organisaties zelf. Wie krijgt het woord in vergaderingen? Wiens perspectieven worden gehoord? Dergelijke vragen kunnen worden gesteld aan bestaande bronnen zoals notulen, maar vereisen een andere lezing. Ten tweede kan aandacht worden besteed aan de ruimtelijke en sociale organisatie van bedrijven: werkplekken, netwerken en informele structuren. Plattegronden, foto's en persoonlijke documenten kunnen hierbij nieuwe inzichten bieden.
In de derde plaats is er de relatie met klanten en doelgroepen. Reclame, marktonderzoek en publiekscommunicatie bieden rijke bronnen om te analyseren hoe bedrijven verschillende groepen representeren en aanspreken. Hierin komen vaak impliciete aannames en stereotypen naar voren die inzicht geven in bredere maatschappelijke verhoudingen. Tot slot wijst Furnée op het belang van het midden- en kleinbedrijf en methoden als *oral history*. Juist hier liggen kansen om stemmen te documenteren die in traditionele (bedrijfs)archieven vaak ontbreken. Kleine ondernemers, familiebedrijven en informele netwerken vormen een essentieel, maar vaak onderbelicht on-

derdeel van de economische geschiedenis. Niet eens uit opzet, maar doordat essentiële bronnen ontbreken.

Collectievorming: strategie en praktijk

De vraag naar inclusiviteit raakt direct aan de kern van het informatievak: wat bewaren we (selectie), wat is het belang (waardering), waar brengen we het onder en hoe beschrijven we het?
Een inclusieve benadering vraagt om een actieve rol van (bedrijfs)archieven en erfgoedinstellingen. Dit kan betekenen dat zij – in tegenstelling tot wat niet zo heel lang geleden gebruikelijk was – gericht op zoek gaan naar materiaal van ondervertegenwoordigde groepen binnen de eigen organisatie, maar ook in de directe omgeving van die organisatie (gemeente, buurt). Of dat zij gaan samenwerken met verschillende doelgroepen om zo te komen tot zogenaamde *community archives*. Dergelijke samenwerkingen kunnen leiden tot nieuwe collecties, maar ook tot nieuwe inzichten in bedrijfsprocessen.
Een oprecht nieuwsgierige informatiespecialist zou antwoorden op voorheen niet gestelde sociale vraagstukken kunnen krijgen ...
Daarnaast vraagt inclusiviteit om reflectie op bestaande collecties. Welke verhalen worden daarin verteld en welke niet? Welke hiaten zijn er, en hoe kunnen deze worden geduid? Niet elk gemis kan worden opgevuld, maar het zichtbaar maken van lacunes is op zichzelf al een belangrijke, betekenisvolle stap.
De manier waarop collecties worden ontsloten en gepresenteerd speelt eveneens een rol.

Rol van de informatieprofessional

De implicaties van Furnées betoog reiken verder dan historiografie en collectievorming. Zij raken aan de professionele identiteit van de informatieprofessional. Waar archivarissen en informatiespecialisten traditioneel werden gezien als beheerders van informatie, verschuift hun rol steeds meer naar die van bemiddelaars en procesbegeleiders bij de kennisproductie. Omdat 'archiveren het beantwoorden van vragen in de toekomst' is, zullen hun keuzes in belangrijke mate bepalen welke verhalen later wel of niet zichtbaar worden en hoe deze vervolgens worden geïnterpreteerd. Het is daarom belangrijk hier bij het selectie- en acquisitebeleid al rekening mee te houden.
Wanneer nieuw materiaal wordt aangeboden, zal één van de eerste vragen moeten zijn of het wel compleet is. Dat gaat verder dan het controleren of alle nummers wel in een serie aanwezig zijn. De overstijgende vraag moet zijn welke mogelijke andere stakeholders (belanghebbenden?) er in het materiaal te onderscheiden zijn. Welke andere actoren zitten er voor en na in de keten en in hoeverre is daarvan iets terug te vinden? Waar zou meer over die (ontbrekende) actoren te vinden zijn?

Wat na einde bewaartermijn?

Aan het einde van de bewaartermijn doemt eveneens een essentiële vraag op, namelijk: als het materiaal voor ons als archiefvormer/-beheerder niet meer interessant is, voor wie wel? Voor welke andere collectie zou ons materiaal een goede aanvulling zijn, geheel of gedeeltelijk? Een niet te onderschatten aspect hierbij is het recht van personen op toegang tot archieven die gegevens over hen bevatten. Vergelijk in dit verband het werk van bijvoorbeeld Cate O'Neill rond de *child endowment records* in Australië en Viviane Frings-Hessami rond de dossiers van de Rode Khmer.
Inclusiviteit vraagt in dit kader om een houding van zelfreflectie: het vermogen om eigen aannames en praktijken kritisch te onderzoeken. Dit betekent niet dat neutraliteit wordt losgelaten, maar dat zij wordt geherdefinieerd als een actieve en bewuste positie. Daarnaast vraagt inclusiviteit om samenwerking. Het betrekken van verschillende perspectieven – van onderzoekers, gebruikers en gemeenschappen – kan bijdragen aan rijkere en genuanceerdere collecties.

'Een oprecht nieuwsgierige informatiespecialist zou antwoorden op voorheen niet gestelde sociale vraagstukken kunnen krijgen'

Inclusiviteit als voortdurende opgave

Furnée maakt duidelijk dat inclusiviteit geen eenduidig of afgerond project is. Het is een voortdurende opgave die vraagt om reflectie, methodische scherpte en professionele moed. Voor informatieprofessionals betekent dit:
> het in beeld brengen van de historische gelaagdheid van collecties;
> het kritisch bevragen van bestaande praktijken;

> het actief zoeken naar nieuwe perspectieven;
> het omarmen van (eventueel) ongemak dat daarmee gepaard gaat.
Inclusiviteit is daarmee niet alleen een normatief ideaal, maar ook een analytisch instrument. Het helpt om blinde vlekken zichtbaar te maken en om de complexiteit van het verleden recht te doen.
Inclusiviteit is geen abstract beleidsdoel, maar een richting – een voortdurende beweging naar een rijker, gelaagder en kritischer begrip van het verleden. Juist in die beweging schuilt de relevantie van het informatievak: het vermogen om niet alleen te bewaren wat er is, maar ook zichtbaar te maken wat nog verborgen is of (helaas) ontbreekt – en daarmee ruimte te creëren voor nieuwe verhalen.

'Niet elk gemis kan worden opgevuld, maar het zichtbaar maken van lacunes is op zichzelf al een belangrijke, betekenisvolle stap'

Je vindt dit artikel inclusief linkjes in het archief op informatieprofessional.nl. <

‘Het is mooi om te zien dat medewerkers steeds bewuster omgaan met hun informatie’

Oscar Alkemade startte bij KBenP als trainee informatiespecialist, waar hij zich voornamelijk bezighield met archiefbewerking en opschoning van dossiers. In deze uitvoerende rol kreeg hij van dichtbij inzicht in de uitdagingen waarmee organisaties te maken hebben bij het ordenen, beheren en schonen van zowel statische als actieve informatie. Tegenwoordig zet hij deze praktijkervaring in als recordsmanager bij de gemeente Rotterdam. Daar begeleidt en adviseert hij afdelingen bij de uitfasering van netwerkschijven en de verdere implementatie van het documentmanagementsysteem (DMS).

KBenP
Informatieprofessionals

De waarde van het vak

Wat Oscar vooral aanspreekt in zijn werk is het vinden van de balans tussen wet- en regelgeving enerzijds en de dagelijkse praktijk van medewerkers anderzijds. ‘Ik krijg er veel energie van om mensen te adviseren, instructies te geven en samen te zoeken naar een werkwijze die zowel uitvoerbaar als duurzaam is.’
Bij zijn huidige opdracht begeleidt hij afdelingen bij de overgang van netwerkschijven naar het DMS. Dat brengt de nodige veranderingen met zich mee. Tegelijkertijd biedt het de kans om informatiebeheer nadrukkelijk op de kaart te zetten. ‘Het is mooi om te zien dat medewerkers steeds bewuster omgaan met hun informatie en dat ze het belang hiervan inzien. Als dossiers beter zijn geordend en processen zo zijn ingericht dat informatie ook in de toekomst goed kan worden beheerd en rechtmatig kan worden vernietigd, dan zie je direct de waarde van het vak terug in de praktijk.’

Wil jij ook organisaties helpen met hun informatie-huishouding? Neem dan contact op met onze adviseur Ferdi Mac Gillavry, of stuur je cv en een korte motivatie naar ferdi.macgillavry@kbenp.nl.

KB ONDERZOEKS-KRONIEK

GESPOT + LIFEHACKING + VAN DE KNVI

Rixt Heegsma
Professor of Practice TU Delft
met focus op toekomst bibliotheken

Deze positie is voorbehouden aan deskundigen die hun sporen hebben verdiend bij bedrijven en overheidsinstellingen die een grote affiniteit hebben met academisch onderwijs en onderzoek. Heegsma is sinds 2020 directeur-bestuurder van Bibliotheken Mar en Fean, met twaalf openbare bibliotheken in drie Friese gemeenten. Als Professor of Practice wil ze bruggen slaan tussen de academische wereld, de ontwerppraktijk en de bibliotheeksector, aldus een bericht op informatieprofessional.nl.

INTERNATIONAAL VERANTWOORDE AI IN DE CULTURELE EN CREATIEVE SECTOR

De KB ontvangt samen met tien internationale partners 5 miljoen euro subsidie voor CULTURAI, een vierjarig onderzoeksproject naar de verantwoorde inzet van AI in de culturele en creatieve sector. Een belangrijk resultaat is een internationaal virtueel kennis- en expertisecentrum dat culturele instellingen en creatieve professionals gaat helpen om AI op een verantwoorde en mensgerichte manier toe te passen.

In de rubriek KB Onderzoekskroniek beschrijven medewerkers van de afdeling Onderzoek van KB, nationale bibliotheek hun resultaten, trends en vondsten.

Kunstmatige intelligentie biedt de culturele en creatieve sector volop nieuwe mogelijkheden. Denk aan het beter toegankelijk maken van collecties, het ondersteunen van creatieve processen en het ontwikkelen van nieuwe toepassingen voor bijvoorbeeld film en gaming. Tegelijkertijd roept AI allerlei belangrijke vragen op, zoals over eigenaarschap van door AI gegenereerde content, inclusiviteit en het beschermen van culturele diversiteit.

Hoe benutten we de kansen van AI zonder de waarden uit het oog te verliezen die de culturele en creatieve sector kenmerken? Die vraag staat centraal in CULTURAI. Universiteiten, kennisinstellingen en internationale partners, waaronder UNESCO, werken binnen CULTURAI samen aan onderzoek naar de verantwoorde, ethische en mensgerichte ontwikkeling en toepassing van AI. Het project wordt gecoördineerd door de KB en gefinancierd vanuit Horizon Europe, het Europese programma voor onderzoek en innovatie. Op 29 en 30 september kwamen de consortiumpartners voor de officiële kick-off meeting bijeen in Den Haag, waar de KB hen ontving voor de gezamenlijke start van het project.

Audiovisuele en GLAM-sector

CULTURAI richt zich op twee domeinen: de audiovisuele sector en de GLAM-sector (galeries, bibliotheken, archieven en musea). De partners onderzoeken hoe AI het creatieve werk en de positie van professionals in deze sectoren beïnvloedt. Een belangrijk uitgangspunt is dat technologische ontwikkeling niet op zichzelf staat. De toepassing van AI moet rekening houden met menselijke waarden, de autonomie van makers, de positie van medewerkers en de diversiteit van het culturele landschap. Daarnaast ontwikkelen de partners richtlijnen voor het verantwoord gebruik van AI en een AI Maturity Model. Dit model voor AI-geletterdheid moet culturele instellingen en creatieve professionals helpen om de kennis en vaardigheden op te bouwen die nodig zijn om AI goed te kunnen beoordelen en toepassen. Ook vergelijken de onderzoekers AI-beleidsmaatregelen uit verschillende delen van de wereld. Deze inzichten zullen ondersteuning bieden aan culturele organisaties, maar ook Europese beleidsmakers helpen bij het vormgeven van beleid rond AI en cultuur.

Praktische experimenten: Living Labs

Naast onderzoek en beleidsontwikkeling zet CULTURAI in op praktische experimenten. In Living Labs werken makers en onderzoekers samen aan mensgerichte AI-tools voor film, gaming en digital storytelling. De Living Labs bieden ruimte voor cocreatie en participatie om toepassingen te ontwikkelen, te testen en vanuit verschillende perspectieven te beoordelen. Door makers vanaf het begin bij de ontwikkeling te betrekken wil het project bijdragen aan AI-toepassingen die goed

Internationaal consortium

Het CULTURAI-consortium bestaat uit elf internationale partners uit zeven landen. Naast de KB nemen deel: het Delft Design for Values Institute (TU Delft), Monash University European Research Foundation ETS (Italië), Consiglio Nazionale delle Ricerche (Italië), de Universiteiten van Luxemburg, Edinburgh en de Witwatersrand, UNESCO, Stichting Europeana, IDEA Consult (België) en het Institute for Development and International Relations (Kroatië).

De consortiumpartners tijdens de aftrap van CULTURAI, afgelopen september in Den Haag.

Barbara van der Vaart
Interim-projectmanager CULTURAI
namens de KB, nationale bibliotheek

aansluiten bij de behoeften van de culturele en creatieve sector. Daarbij gaat het niet alleen om wat technologisch mogelijk is, maar vooral om wat wenselijk is en welke gevolgen toepassingen hebben voor creatief werk en culturele productie.

Virtueel kenniscentrum vanaf 2030

Een belangrijk resultaat van CULTURAI wordt een virtueel kennis- en expertisecentrum voor AI in de culturele en creatieve sector. Dit moet culturele instellingen en creatieve professionals toegang bieden tot trainingsmateriaal, praktische hulpmiddelen en voorbeelden van good practices. Daarmee wil CULTURAI de opgedane kennis breder beschikbaar maken: ook instellingen en individuele professionals die niet over uitgebreide eigen AI-expertise beschikken, moeten de mogelijkheid krijgen om kennis op te bouwen en beter onderbouwde keuzes te maken over de inzet van AI. Voor bibliotheken en archieven betekent dit dat CULTURAI kan helpen om AI-geletterdheid binnen organisaties te versterken en om afwegingen rond ethiek, beleid en de impact op medewerkers te vertalen naar de dagelijkse praktijk.

Je vindt dit artikel inclusief linkjes in het archief op informatieprofessional.nl, evenals meer afleveringen van de rubriek KB Onderzoekskroniek. <

Gefinancierd door de Europese Unie

Gefinancierd door de Europese Unie. De geuite standpunten en meningen zijn echter uitsluitend die van de auteur(s) en komen niet noodzakelijkerwijs overeen met die van de Europese Unie of de European Research Executive Agency (REA). Noch de Europese Unie, noch de subsidieverlenende autoriteit kunnen hiervoor aansprakelijk worden gesteld.

ONDERZOEK: ‘TOEGANG TOT OVERHEIDSINFORMATIE IN DE KNEL’

Het lukt veel organisaties van de centrale overheid niet om hun archieven op tijd over te brengen, stelt de Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed na onderzoek. Ze pleit daarom voor onmiddellijke actie om te voorkomen dat nieuwe achterstanden ontstaan of bestaande achterstanden verder oplopen.

De Inspectie heeft bij 172 overheidsorganisaties gecontroleerd of zij hun papieren en digitale archieven op tijd overbrengen en welke knelpunten zich daarbij voordoen. Meer dan de helft van de organisaties heeft nog papieren archieven staan die al hadden moeten worden overgebracht. Om hoeveel meters archief het in totaal gaat, weet de Inspectie niet. Een groot deel van de organisaties weet dat namelijk zelf vaak ook niet.

Het overbrengen van digitale archieven staat nog in de kinderschoenen. Nog maar 9 procent van de onderzochte organisaties heeft hier ervaring mee. Dit komt doordat deze archieven nog jong zijn. Omdat organisaties zich onvoldoende voorbereiden op digitale overbrenging, verwacht de Inspectie in de nabije toekomst ook op dit vlak forse achterstanden.

De komst van de Archiefwet 2026, die de overbrengingstermijn van 20 jaar terugbrengt naar 10 jaar, maakt het des te noodzakelijker om de informatiehuishouding op orde te brengen. Zo kunnen archieven meteen worden overgebracht als de overbrengingstermijn verstreken is.

Cd-roms, diskettes en USB-sticks

‘Weinig organisaties hebben een goed beeld van hun eigen overheidsinformatie. Terwijl dat de basis is van goed informatiebeheer: als je niet weet wat je in huis hebt, weet je ook niet wat je blijvend moet bewaren en vervolgens naar een openbaar archief moet brengen’, zegt hoofdinspecteur Nicole van Weringh. ‘Informatie kan hierdoor worden vergeten of zelfs verloren gaan. Zo blijven bronnen voor burgers, journalisten of wetenschappers buiten bereik.’

Gebrek aan prioritering, capaciteit of structurele financiering leiden er vaak toe dat papieren overbrengingstrajecten niet van de grond komen of onnodig lang duren. Overbrenging van informatie op cd-roms, diskettes en USB-sticks compliceren bovendien de overbrenging. Vaak weet een organisatie niet hoeveel fysieke gegevensdragers zij hebben en wat hierop staat. De overbrenging van digitale archieven is extra ingewikkeld. Zij zijn vaak niet in goede, geordende en toegankelijke staat en hebben veel bewerking nodig voordat ze überhaupt kunnen worden overgebracht. Het groeiende aantal digitale archieven, in combinatie met de staat van de archieven, maakt de huidige aanpak voor de toekomst niet houdbaar.

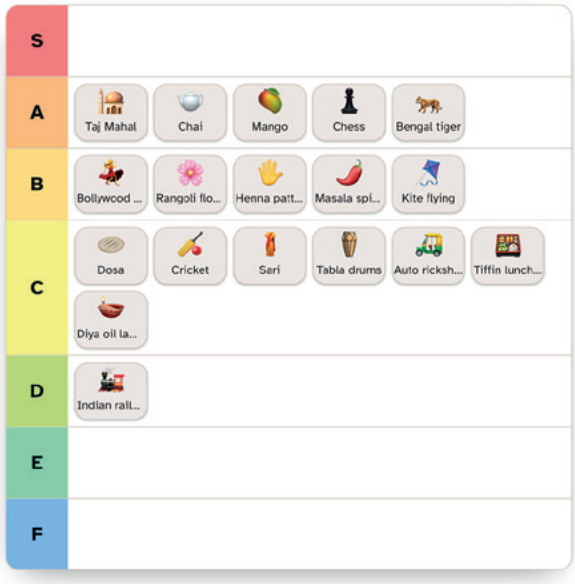
Actie nodig

Zonder ingrijpen dreigen de achterstanden alleen maar groter te worden, stelt de Inspectie. Overheidsorganisaties moeten daarom zo snel mogelijk papieren archieven overbrengen waarvan de overbrengingstermijn is verstreken, en bij digitale archieven moeten ze ervoor zorgen dat die nu al duurzaam toegankelijk zijn. De Inspectie vraagt aan de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken om met een gezamenlijk initiatief te komen.

> Het rapport lees je op inspectieoe.nl of in dit artikel in het archief op informatieprofessional.nl. <

NUT, NOODLES & NONSENS

Een tool die je muis overbodig maakt, een tool waarmee je recepten terugbrengt tot de essentie en een tool om alles te rangschikken wat eigenlijk niet gerangschikt hoeft te worden: deze editie van Lifehacking draait om nut, noodles en nonsens.

Tier list 'India Things'

NEVERCLICK

Je kunt het muisgebruik op je computer beperken door te werken met sneltoetsen en te navigeren met de TAB en pijltjestoetsen. De tool Neverclick maakt echter het memoriseren van sneltoetsen overbodig en zorgt ervoor dat je geen TAB-marathons hoeft af te leggen om bij een specifieke plek uit te komen. De tool scant direct je scherm en plaatst een unieke lettercode voor elke knop, menuoptie of link. Je typt die letters in en de tool 'klikt' voor jou. Neverclick zorgt ervoor dat de letters die je moet typen om te 'klikken' zich zoveel mogelijk in het ergonomische midden van je toetsenbord bevinden.

Neverclick kijkt via computer vision (pixelanalyse door middel van AI) naar je scherm. Maar in tegenstellig tot veel andere AI-tools stuurt Neverclick je schermgegevens niet naar een online server. De app werkt 100 procent lokaal en offline, bevat geen advertenties of tracking en vereist geen account.

Leen Liefsoens
Redacteur van IP en informatiespecialist bij de mediatheek van Hogeschool Van Hall Larenstein Leeuwarden

Grid Mode

Wanneer het hele scherm is bedekt met tweeletterige lettercodes, kan het rommelig worden. Oplossingen daarvoor zijn het beperken van het scangebied of het aanpassen van de gevoeligheid van het model via de instellingen, of gebruikmaken van de Gride Mode. In plaats van dat Neverclick overal lettercodes toont, verdeelt hij je scherm in een overzichtelijk raster. Je typt de letter van het vlak waar je wilt zijn, waarna de tool op die specifieke zone inzoomt om heel gericht te klikken.

Installeer Neverclick voor Windows via neverclick.com. De maker werkt aan een versie voor Mac. Macgebruikers kunnen ondertussen terugvallen op KeyboardStack, een Mac-alternatief dat ook gebruikmaakt van de eerder beschreven Grid Mode maar dan zonder computer vision.

TIERDROP

Internetcultuur in optima forma: tier lists. Je neemt een verzameling objecten, producten of ideeën en rangschikt die van 'absoluut geweldig' tot 'liever niet'. Oorspronkelijk populair onder gamers, inmiddels toegepast op bijna alles wat mensen bezighoudt. Van programmeertalen en AI-tools tot koffiesoorten en vakantiebestemmingen: alles kan in een tier list. Ben jij iemand die houdt van rangschikken? Maakt niet uit waar het over gaat: sciencefictionfilms, chocolarepen of irritante videobelgeluiden? Dan is TierDrop iets voor jou.

Van top naar flop

Via sabcdef.com (refereert aan de typische rangschikking van tier lists: van S = top, via A tot en met E naar F = Flop, de zogenaamde tiers) krijg je elke dag een nieuwe tier list voorgeschoteld – op het moment van schrijven is dat 'de slechtste wekkergeluiden ter wereld'. Onderaan de nog lege lijst vind je de te rangschikken items. Deze kun je vervolgens slepen naar de plekken in de lijst die jij hebt gekozen. Vind je dat er een item ontbreekt? Dan kun je dit toevoegen via het invoerveld en de knop 'Suggest'. Alles gerangschikt? Deel je ranking met de andere deelnemers door op de knop 'Submit' te klikken.

Verdedig je ranking

In het forum onder de lijst kun je je eigen ranking verdedigen of op andere rankings reageren. Onder de knop 'Yesterday's results' vind je de resultaten van gisteren: de gemiddelde ranking en het klassement van deelnemers gerangschikt op basis van hoe dicht hun ranking bij het gemiddelde uitkwam. Er is de mogelijkheid om de dagelijkse tier list te ranken binnen een eigen groep. Wil je niet dat jouw rankings publiek komen, dan kun je dat aangeven via je profiel.

RECIPEJAR

Recipejar.app is een eenvoudige webbased tool die recepten van websites netjes structureert. Plak de link van een recept dat je hebt gevonden op het internet in het invoerveld op https://recipejar.app en je krijgt een overzichtelijke receptenkaart met alleen de ingrediënten en de stappen. Het is gratis, zonder advertenties of registratie. Er zijn opties voor het toevoegen van een eigen recept of het toevoegen van een recept door middel van het uploaden van een foto. De tool werkt met de meeste receptensites, in elke taal. Werkt een site niet? Maak dan gebruik van de bladwijzerbutton. Deze en de bijgaande instructies vind je onder de optie 'Recipe from a blocked site?'. Je kunt onbeperkt recepten lokaal bewaren in je browser, deze organiseren en later terugvinden. Ideaal om rommelige blogrecepten op te schonen en te bewaren.

Je vindt deze Lifehacking (inclusief linkjes) – en andere afleveringen van deze rubriek – ook in het archief op informatieprofessional.nl. <

IP

vakblad voor informatieprofessionals

Hybride IP: papier en online

IP verschijnt jaarlijks vier keer op papier en vijf keer als digitaal magazine.

De papieren IP belandt gewoon in je fysieke brievenbus, de digitale IP krijg je als versleutelde link die we sturen naar het mailadres dat bij ons bekend is. Daarnaast kun je als abonnee alle IP's – papier en digitaal, vanaf jaargang 2011 – als vanouds raadplegen in het **online archief** op informatieprofessional.nl. De losse bijdragen in full-text en de hele nummers als pdf (papieren bladen) en als link (digitale magazines).
Let op: ontvang je IP als onderdeel van je lidmaatschap van de KNVI? Dan werkt het inloggen anders dan voor directe abonnees. Kijk daarvoor op de website van IP.

www.informatieprofessional.nl

BIBLIOTHEKEN SPOTTEN IN WENEN EN BRATISLAVA

De reiscommissie van de interessegroep O&O (Onderwijs en Onderzoek) van de KNVI organiseert van 3 tot en met 10 april 2027 weer een studiereis (de 31e) voor informatieprofessionals van universiteitsbibliotheken, hogeschoolbibliotheken, speciale wetenschappelijke bibliotheken en aanpalende organisaties. De reis gaat dit keer naar bibliotheken en bibliotheekcollega's in Wenen, met een uitstapje naar Bratislava.

Wenen ligt in het hart van Europa, op de grens van West- en Oost-Europa, en is daarom in het licht van zowel de historische als de huidige geopolitieke ontwikkelingen een interessante stad om te bezoeken. Zo was Wenen de hoofdstad van het half Europa omvattende Habsburgse Rijk. De grandeur uit die tijd zie je nu terug in bijvoorbeeld de gebouwen waar de te bezoeken bibliotheken in gevestigd zijn. Bij de laatste landelijke verkiezingen werd de rechts-radicale partij de grootste (maar ze regeert niet mee). Heeft radicaal-rechts sentiment invloed op bibliotheken? En hoe biedt de stad gastvrijheid aan de uit Boedapest verbannen Central European University?

Naast bovenstaande thema's zullen ook aan bod komen:

> Open science/open access/university presses/research data management (RDM)
> Digitale autonomie & kennisveiligheid
> Toepassing van AI
> Diversiteit & inclusie

De te bezoeken bibliotheken

Op het programma staan de (bibliotheken van de) volgende organisaties:

> Österreichische Nationalbibliothek
> Universität Wien Library
> Central European University
> Wirtschafts Universität Wien
> TU Wien
> Wienbibliothek am Rathaus
> Parlamentsbibliothek
> Naturhistorisches Museum Wien
> Vienna Wiestenthal Institute
> Hörbücherei
> Arbeiterkammer
> Sigmund Freud Museum
> Universität für angewandte Kunst Wien
> Bratislava City Library
> Slovak Academy of Sciences
> International Atomic Energy Agency (IAEA)
> United Nations Office at Vienna (UNOV)

Österreichische Nationalbibliothek

Kosten

De totale reissom komt op ongeveer € 1.800 (ex. btw) per persoon op basis van verblijf in een eenpersoonskamer. Hieronder vallen de reiskosten van en naar Wenen (per trein vanaf Amsterdam, Utrecht en Arnhem) en Bratislava, zeven hotelovernachtingen inclusief ontbijt, een welkomstborrel, het slotdiner en attenties voor onze gastheren/-vrouwen. Kosten voor lunches, ov in Wenen, overige diners en annuleringss- en reisverzekering zijn voor eigen rekening. De definitieve reissom moet nog worden vastgesteld en is mede afhankelijk van eventuele sponsoren. Ben of ken je een mogelijke sponsor, neem dan svp contact op.

Aanmelden en plaatsingsprocedure

Als je serieuze belangstelling hebt voor deze reis (dus na overleg met je leidinggevende/degene die betaalt), kun je je aanmelden bij Marjo Bakker, m.bakker@niod.knaw.nl. De sluitingsdatum is 1 december 2026.

Er kunnen maximaal veertig personen deelnemen aan de reis. Voor het plaatsen wordt de volgende procedure gehanteerd:

1. Alle aanmeldingen moeten op naam worden gedaan.
2. Als er van een instelling meer dan één medewerker meegaat, moet de indiener een volgorde van plaatsing aangeven.
3. Alle deelnemers krijgen een plaatsingsnummer op basis van de aanmeldingsdatum.
4. Na de sluitingsdatum worden eerst alle nummers 1 van de verschillende organisaties geplaatst, vervolgens de nummers 2, et cetera totdat het aantal van veertig deelnemers is bereikt. Als de commissie niet alle nummers kan plaatsen, beslist de aanmeldingsdatum. Bovendien krijgen leden van de KNVI/VVBAD (individueel/institutioneel) voorrang bij overboeking. <

Bibliotheek Freud Museum

Foto's: Hertha Hurnaus/Sigmund Freud Foundation

Wachtkamer Freud

Wilt u adverteren in

IP vakblad voor informatieprofessionals

Bel 023-5714745

en vraag naar

Lucièn Paap, of mail

l.paap@bureauvanvliet.com

voor gratis advies over de advertentiemogelijkheden.

VAN VLIET BUREAU VOOR MEDIA-ADVIES

Pilot
Informatie
Autonomie

HÉT PAD NAAR VENDOR LOCK-OUT

WERKCONFERENTIE INFORMATIEAUTONOMIE

30 november 2026

10.00 tot 17.00 uur

Wonders of Work, Utrecht

Voor overheidsorganisaties en andere overheidsgerelateerde partijen.

Meldt je gratis aan op: pilotinformatieautonomie.nl

Bij de Pilot Informatie Autonomie werken overheidsorganisaties en informatie-experts samen aan open, machineleesbare informatie-oplossingen: Vindbaar, veilig, duurzaam. Zonder vendor lock-in en voor een fractie van de kosten.

Informatie autonomie is dé weg naar data soevereiniteit.

Wat moeilijk lijkt, blijkt verassend vaak oplosbaar, nog tijdens onze werksessies.

Deelnemende organisaties: UWV, ministerie van Justitie, Belastingdienst, politie, veiligheidsregio's, Waterschap Vallei en Veluwe, PWN, gemeenten Hardenberg, Hoeksche Waard, Eindhoven, Sittard en Amersfoort, provincie Flevoland, Zuyd Hogeschool en Hogeschool InHolland

HET ECOSYSTEEM VAN DIGITALE FITHEID • DIGITALEFITHEID.NL

De pilot is één onderdeel van een groter geheel

1 t/m 31 maart 2027

Maand van de Digitale Fitheid

Workshops, lezingen en kennissessies. Thema 2027: Informatie Autonomie.

maandvandedigitaleftheid.nl

12 en 13 maart 2027

European PKM Summit

PKM Summit over persoonlijk kennis-management.

pkmsummit.com

30 november a.s.

Nieuw boek: Digitale Fitheid

De fundamentele voorwaarde voor mentale ruimte en slagkracht.
Door Mark Meinema

vanaf nu te bestellen!